

MÁRTON LÁSZLÓ

Sok tanú, semmi tanulság

I.

Eredetileg úgy képzeltük, hogy az itt leírandó eseményeket is történetünk hőse, Károlyi Sándor nézőpontjából fogjuk figyelni, s úgy adunk számot az egymásra következő tanúvallomásokról, mintha ő is velünk együtt hallgatná őket a Lebuki csárda nagytermében, ahol egy hosszú asztal mögött, amely szögekkel és csavarokkal van a padlóhoz erősítve, ül a héttagú vizsgálóbizottság, és az egyik aprócska, homályos ablak mellől az alperes ügyvédje, Gajzágó Dárius igyekszik egy-egy elismerő, vagy éppenséggel cinkos pillantást kicsikarni a felperes jogi képviselőjétől, Kereskényi Jónás uradalmi számvevőtől: végtére is mindannyian egy hajóban evezünk, hisz még az aranyereink is (vagy ahogy ő mondta: véghurkáinkon való súly), még ők is nagyjából egyformán és egy időben adják értésünkre, hogy hiba volna, ha megfeledeznénk róluk.

Am azokban a napokban Károlyi Sándor jóformán egy pillanatra sem kelt fel asztalos csinálta háromfiókos gyantáros asztala mellől, annyira lenyűgözte az iratköteg, amelyet Oettingen lovagtól kapott az előző fejezetben. Porig volt sújtva, hogy látnia kellett, hányan és hányféleképpen próbálták őt az előző szatmári parancsnok előtt befeketíteni, köztük rokonok és gyermekkori jóbarátok is, akiknek tisztességében és iránta való hűségében soha egy percgig sem kételkedett. Másfelől a porból, ahová lesújtva érezte magát, időnként magasba emelte őt a csodálkozás, és ebből a magasságból szinte már derült álmélkodással figyelte a rágalmazókat, főként pedig azt a fantomképet, aki a rágalmakból kirajzolódott: lent a porban heverő, szájalmas önmagát. Az ilyen látvány pedig nem segíti az önismeret elmélyítését.

Az is eszébe jutott, amit Oettingen lovag mondott neki a búcsúzkodás percében. A néhai Auersperg ezredes rosszindulatára nincs mentség, de annyi bizonyos, hogy nem a vitézlő nagysággal szembeni gyűlöletet ösztökélte, hanem egy általános tévedés; reménykedjünk, hogy a mi tévedéseink mérsékeltebben válnak végzetessé!

Jól tudta ő, hogy a hazugság akkor legveszélyesebb, ha igaz állításokkal keveredik: most hát ilyen igaz állításokból szeretett volna valami lényegeset megtudni önmagáról, ám a hazugságok záporában elmosódott az is, amit eddig tudni vélt. Soha nem a saját arcát pillantotta meg, helyette mindig az árulkodókéét. És ha csak a régről vagy a futólag ismert arcok rajzolódtak volna ki; ha ők tudósítanak róla, hogy a főispán úr mit beszélt a vármegye közgyűlésén, kivel találkozott, kinek írt és kitől kapott levelet; mikor, miről, milyen véle-

ményének adott hangot: ha mindez ennyiben marad, az csupán keserűséggel, nem azonban ámulattal és kétségbeeséssel tölti el Károlyi Sándort.

Olvasott viszont oly neveket is, akiket ő ugyan, sajnos hallomásból, ismert, ám az ismeretség nem volt, mert nem is lehetett kölcsönös: de mintha éppen ők férkőztek volna legszorosabban Károlyi Sándorhoz, ők számoltak be legszorosabb titkairól. Például az éhenkórász Eginolf báró egy Palmyrából keltezett levélben Károlyi Sándor étkezési szokásairól tudósítja a parancsnok urat. Aszpáziella bárónő egy másik jelentésben hozzáfűzi, hogy a vitézlő főispán úr gyanakvással szemlél minden falatot, ezért szájon keresztül nem lenne könnyű megmérgezni, viszont péntekenként, amely nap köztudottan Venusé, beöntést adat magának.

Tuszánói Sándor herceg az Etna kráterénél, amelyből szellemalakban felgomolygott a híres görög bölcsele, Empedoklész, arról számolt be Auersperg ezredesnek, hogy péntek éjjelenként, miután a főispán úr kiheverte a katharizsának, vagyis az altest belső megtisztulásának fáradalmait, melyik szolgáló szokott (noha a főispánné asszony öregecskénél fiatalabb szolgálóleányt nem tűr meg a háznál) egy szál ingben, lábujjhegyen belopódzni a főispán úrhoz. Andró gróf, más néven don Guzmán de Moreto y Sánchez ettől a Zsófi nevű teremestől tudta meg, miközben egymás karjai közt pihegtek fent a szénapadláson, hogy a vitézlő nagyságos úr melyik padlódeszka alatt rejtegeti levelesládája kulcsát, azonkívül a háromfiókos gyantáros asztalnak is van egy titkos negyedik fiókja; ez a jelentés nagyobbik Örményország tengerpartjáról, a trapezunti kikötőből volt keltezve. A gyermekeit keserves könnyhullatással keresgélő Ibrahim pasa meghökkentően részletes orvosi jelentéseket írt Károlyi Sándor egészségi állapotáról, mind a kilencet, mert annyi volt az iratkötegen, Szmirnából.

Tisztességben őszült édesatyja és viruló hajadon húga után sóhajtozó Szegény Lipót, akinek régebben az volt a neve, hogy Ahmed, azt írta meg (mivel néma lévén, beszélni nem tud) édes gazdájának, Auersperg ezredesnek, hogy testvére hazahozatala miatt a főispán úr elméje bódulásban vagyon, és attól rettegven, hogy minden lépését kémek-figyelik, hamarost meg fog tébolyodni, kelt a nogáj tatárok rendes téli szálláshelyén, valamint Felső-Homoródon, a kuruc haramiák paszulykaróból és kerítéslécből rakott füstölgő tábortüzénél. A szépséges török fogolykisasszony, Kártigám, illetve most már Krisztina grófnő pedig a nagyságos vitézlő főispán úr titkosírással folytatott politikai levelezéséhez adta meg a jelek feloldását. S hogy vigyázat, mivel Károlyi Sándor nemcsak Bercsényivel tart fenn közvetlen kapcsolatot, hanem Luigi Marsigli-val is, aki térképészeti munkát végez a hódoltság alól nemrég felszabadult kelet-magyarországi részekben; ez a kötelék, amely most van alakulóban, különösen veszedelmesnek látszik. A lap szélére pedig férfias, katonás írással oda volt jegyezve, hogy: összes jelentést elküldeni Marsiglinek!

Károlyi Sándor kezébe temetett arccal, zúgó fejjel találgatta, ki lehet ez a Marsigli, akivel ő, hacsak nem téved a jelentés, közvetlen kapcsolatban áll. Tudniillik ő ezt a nevet még soha nem hallotta. Volt egyszer Bécsben egy Marsigli nevű híres kocsihajtó, aki az egyik versenyen csaknem agyonzúzta magát, mert az ellenfél egyik lovának fejére apró tükrök voltak erősítve, s ettől az ő lova megvadult; ám ezt a Marsigit úgy hívták, hogy Aloysio, márpedig a két keresztnév, a Lajos meg az Alajos csak magyarul hangzik majdnem egyformán, olaszul vagy németül nem is hasonlítanak. Annyi bizonyos, hogy most ő lapozgatja azt a köteg iratot, amelyet Luigi Marsigli kellett volna, hogy megkapjon. S hogy ő még itt gubbaszt ezen a földön, a parancsnok úr, Auersperg ezredes meg már nincsen sehol.

Az volt a tervünk, mint említettük, hogy Károlyi Sándor fülével hallgatja végig a vallomásokot, és amit hallunk, azt magyarázata és válogatás nélkül, szó szerint idejegyezzük. Am ezt a tervet akkor sem lett volna könnyű megvalósítanunk, ha Károlyi Sándor nem a lelkére szakadó súllyal birkózik, s nem érzi úgy, hogy a Kártigám nevű szépséges török fogolykisasszony története, amelyet felesége két fejezettel korábban behajított a viharos forgószelebe, amely elsodorta a regényt az utolsó lapig, most úgy zuhan vissza, mint az oktalanul magasba dobott kő, vagy mint hazug emberre a mennyezet. Ha ugyanis végighallgatnánk az alperes kilencven tanúját, valamint a felperes részéről megidézett száztizenhárom tanút (és akkor még nem esett szó arról a huszonkilenc tanúról, akik utólag lettek megidézve), és ha minden egyes vallomásnak csak tíz vagy tizenöt sornyi figyelmet szentelnénk, úgy a tanúvallomások fejezete önmagában is kiadna egy teljes könyvet; márpedig a vallomások lényegét akár egyetlen sorban is összefoglalhatjuk: sok bizonyosság, semmi bizonyosság.

A tanúk egy része határozottan állította, hogy a perbe fogott egyén az igazi Károlyi István, s hogy erre készen áll akár esküt is tenni. Mások éppily határozottan állították az ellenkezőjét, hogy: nyilvánvaló jelekből kitetszik, az illető nem igazi Károlyi, hanem valaki más; erre pedig ugyanúgy, mint a másik fél tanúi, hajlandók lettek volna megesküdni. Am a legtöbben voltak azok, akik nem állítottak semmit: sem azt, hogy alperes igazi Károlyi, sem azt, hogy nem igazi. Sehogyan sem lehetett kiigazodni rajtuk. Minél több részletre derült fény, annál sűrűbbé vált az egész ügy körül a homály; és noha kint a vidék izzott a nyári napsütésben, odabent a teremben, hiába világítottak a tőlük telhető igyekezettel az apró ablakok, gyertyát kellett gyújtani.

Kolumbán Jónás, pocsaji lakos, nemesember, 40 esztendőes vallotta, hogy: ő lovaglásának módjáról, bal vállának szüntelen való rázásából a mostani Károlyi Istvánt kétségkívül megismeri a régi Károlyi Istvánnak lenni, mert senki más úgy nem rázta bal vállát lovaglás közben szüntelenül, mint ő.

Kolumbán Zsigmond, pocsaji lakos, nemesember, 38 esztendőes vallotta, hogy: szájának formájáról, fogainak állásáról a mostani Károlyi Istvánt kétségkívül megismeri a régi Károlyi Istvánnak lenni.

Kolumbán Vince, pocsaji lakos, nemesember, 35 esztendő s vallotta, hogy: a régi Károlyi Istvánnak hosszú, csontos arca, terjedelmes, vastag szája volt, ritkásan álló, nagy fogai voltak, előreugró álla és mély hangja volt; míg a mostani Károlyi Istvánnak huppanós gömbölyű arca van, kicsiny szája, sűrű és apró foga, csapott álla és vékony hangja, tehát a két személy nem lehet egy és ugyanaz.

Kolumbán Vincéné Szeles Erzsók, ugyanott lakik, nemesasszony, 24 esztendő s, vallotta, hogy: ő a régi Károlyi Istvánra nem emlékszik, mert még akkoriban kisleány volt. De arra jól emlékszik, hogy mutatták: odanézz, milyen délceg, mégis mennyire jámborul viseli magát! Ezenkívül azt is vallotta, hogy: férje, Kolumbán Vince, mióta ez a mostani Károlyi István eljárogat Pocsajra, gyakorta mondogatja, ez a mostani Károlyi István sziporkányit sem hasonlít a régire, de bizony úgy hasonlít Nagy Gecire, mintha nem is hasonlítana reá, hanem ízről ízre volna ő maga Nagy Geci.

Csoroszyás Pál börvelyi lakos, jobbágy, 56 esztendő s vallotta, hogy: ő jól ismerte Nagy Gecit, még az öreg Pénzásó Pista révén, akihez Nagy Geci, mielőtt katonának állt volna, sűrűn eljárt az Ásotthalomra, mert azt remélte, hogy kap egy kalappal a magyarok történelméből, ahogy Pénzásó Pista azt a kincset nevezte, amelyet mind a mai napig nem talált meg. Nagy Geci később Veterani tábornok seregében szolgált közlegényként, sokszor meg is vesszőzték, de hogy miért, azt ő nem tudja. Károlyi Istvánról tanú nem tud semmit; a régire már nem emlékszik, a mostanival egyszer sem találkozott.

Gercsényi László, gersenyipataki lakos, nemesember, 68 esztendő s (aki egyébiránt Kiss Albert nevű szökött jobbágyának ügyében járván, előadott számos, ide nem tartozó dolgokat), vallotta, hogy: ez a mostani Károlyi István kicsinykét sem hasonlít a régire, mert a réginek sűrű, apró fogai voltak, míg a mostaninak ritkásan állók és nagyok, viszont Nagy Gecire sem hasonlít. Ezzel szemben a régi Károlyi István igenis hasonlított Nagy Gecire, és ennek az ő gyanítása szerint megvan a természetes oka, ám erről, bizonyosat nem tudván, ő semmit is nem állíthat. Előadja, hogy úgy hallotta: Veterani seregében ruhát cseréltek, nem is egyszer, csak tréfából is; olyankor jót mulattak, amiért össze tévesztik egymással őket, s Károlyi István közlegényként lótfut, Nagy Geci pedig tiszti ruhában, kapitányi rangban parancsolgat. Ő úgy hallotta: Károlyi Istvánt egyszer meg is vesszőzték Nagy Geci valamilyen vétke miatt, vagy legalábbis meg akarták vesszőzni; ő, Gersényi László, Veterani katonája soha nem lévén, erről sem tud semmi biztosat.

Márkus Gyárfásné Nagy Annók, jelenleg nagymajtényi, azelőtt nyalábvári lakos, jobbágy, 18 esztendő s vallotta, hogy: ezt az én legidősebb testvéremet, Nagy Gecit soha nem is láttam, elkóborolt ő már a kurucvilág idején, beállt a kurucokhoz, ezt így mesélték nekem, és én akkor még anyám karján ülő kisleány voltam. Ezt a mostani Károlyi Istvánt nem ismerem a réginek lenni, semmi közöm hozzá, bár ő akarta erősen. Sötétedés után gyakorta kijött

Nagymajtényba, fogdosta a csecsemet a sötétben, de én kértem: hagyjon békét nekem a nagyságos úr. Egyszer sem szidtam kurvafiának. Bezzeg ő váltig mondogatta: anyád volt híres kurva, magad is vagy híres kurva! Én pedig hiába sírtam, semmit is nem tehettem, ha egyszer ő volt a főispán úr testvére.

Márkus Gyenesné Nagy Zsuzsók, az előbbinek nénje vallotta, hogy: szegény édesanyánk lenne az igazságnak megmondhatója (nem igazság, hanem igazság, és arról a Nagy Mihálynéről, korábbi nevén Csombornéről van szó, akinek aznap volt a temetése, amikor megérkezett a nevére szóló citáció). Én csak annyit mondhatok, hogy Nagymajtényban, amikor édesapánk látogatóban járt, a nagyságos úr, Károlyi Sándor odament hozzá; erősen kérlelte, fenyegette, s még pénzt is kínált neki. (Ez a vallomás azonban félbeszakadt, mert odakint elsötétült az ég, és akkora zivatar kerekedett, hogy a sátrakból, bódékból és fészerekből mindenki betódult a csárdába, amiért is a tanúnak végül már kiabálnia kellett; és abban a pillanatban, amikor pénzről kiabált, az ablakkal szemközt álló nyárfába, és ez volt az egyetlen, amely nem lett kivágva, belecsapott a mennykő, úgyhogy a lombkorona fáklyaként kigyulladt az irtóztos csattanás után, és az ágak félig elszenesedve gőzölögtek a harsogó felhőszakadásban.)

Tanú fél óra múlva folytatja vallomását, és előadja, hogy: ő bocsánatot kér a nagyméltóságú vizsgálóbizottságtól, mert az imént a nyelve botlott, ő tudniillik Sándor helyett Istvánt akart mondani.

Nagy Péter, nyalábvári lakos, jobbágy, 29 esztendőss vallotta, hogy: a mostani Károlyi István láttán azonnal feltámadt benne a vérség ösztöne és a családi összetartozás, a testvériség nekibuzdulása.

Nagy Frigyes, nyalábvári lakos, jobbágy, 31 esztendőss ugyanazt vallja, mint az előbbi tanú; és hogy ő szétterpedt orrcimpájáról, összenőtt szemöldökéről ezt a mostani Károlyi Istvánt megismeri nyilvánvaló Nagy Gecinek, legidősebbik bátyjának lenni.

Nagy Lajos, nyalábvári lakos, jobbágy, 34 esztendőss az orrcimpáról és a szemöldökről ugyanazt vallotta, mint az előző tanú. Továbbá Nagy Gecinek a bal füle nem kerek volt, hanem hegyes, ennek a mostani Károlyi Istvánnak szintén hegyes a bal füle.

Nagy Mihály nyalábvári lakos, jobbágy, 59 esztendőss vallotta, hogy: ő jól ismeri Nagy Gecit, miután ugyanabból az anyaméhből bújt elő, mint az ő többi fia. Ez a Nagy Geci már kilenc esztendőss gyermekként megrögzött iszákos volt, és a tengernyi sok megivott bortól meg páinkától szívszorulása támadt. Bent a fejében pedig volt egy phtrücsök; hogy ez a phtrücsök az orrán vagy a fülén keresztül bújt-e be, vagy csak úgy magától nőtt az agyveleje pitvarában, azt már ne tessenek tőlem kérdezni. Annyit mondhatok, oly hangosan szólt a fejből az a phtrücsök, hogy éjszakánként nem tudtunk aludni tőle, s így nem is igen bántuk aztán, hogy oly korán elcsavargott a háztól, mert addig is csak szégyent és búsulást hozott reánk.

Gaydos János, nyalábvári lakos, jobbágy, 48 esztendőös vallotta, hogy: előttem szóló Nagy Mihály nem tagadhatja meg Nagy Gecit, mert nem ő az apja. Igaz ugyan, hogy Nagy Mihály gyermekeinek testvérük a szóban forgó Nagy Geci, de csak anyai részről, mert őt nem a Nagy Mihály csinálta Csombornénak, hanem a Nagy Mihály testvéröccse, Gyurka, akit valamilyen vétség miatt felakasztottak a neve napján, és a Nagy Mihály úgy vette feleségül Csombornét, hasában a gyerekekkel.

Gaydos Jánosné Helyes Kata, nagyjából 35 esztendőös, de nem tudja biztosan, vallotta, hogy: én kisleány koromban sokat játszottam együtt Nagy Gecivel. Sokszor láttam, hallottam is, hogy Nagy Mihály minden ok nélkül ütötte, verte, felrúgta: nem vagy az én fiam, nem is eszed az én kenyeremet, eltakarodj a házamtól! Mondta nekem, hogy: meglátjátok, elmegyek az igazi apámhoz, majd az jól bánik velem. Csúfolták erősen: elmégy ám az anyád valagába, meg a szatmári hóstáti akasztófához, ahol az apádat elásták, azt a híres igazi apádat! Meg a hegyes füle miatt is csúfolták. Ő meg csak úgy csikorgatta azokat a ritkásan álló, nagy fogait: majd meglátjátok, hogy él az én apám! Majd eljön az én apám hozzátok, majd én vezetem a lovát a kantárszójánál fogva, majd az én apám lehúzza a bőrt a hátatokról, és horgot ver a nyelvetek alá! De én akkor kisleány voltam, s nem értettem.

Gaydos Keresztélyné Csida Orsolya, nyalábvári lakos, palánkbéli belső aszszony, 38 éves, vallotta, hogy: Csomorné keservesen panaszkolt, bárcsak maradtam volna Csomborné, bárcsak Nagy Mihályné soha ne lett volna belőlem, de most már itt van ez a sok gyermek, hát azokkal mégis mit csináljak? Tanú azt is hallotta, hogy a megboldogult nagyságos úr keményen feddette volt Nagy Mihályt, kegyetlen, radó természete miatt, és hogy tőle ugyan egy árva sustákot nem kap többé, ha különbül nem bánik az ő fiával, és akkor Nagy Mihály egy hétig vagy kettőig szelídebben is viselte magát, hanem aztán Csombor Jancsi erősen szidogatta Nagy Gecit, hogy bitófa gyökere, meg hogy akasztott ember fattya, és ezen jól neveltünk. Meg sikítoztunk is, mivel Nagy Geci hopsza, felcsapott egy kisbaltát, és úgy odavágott, hogy szanaszét fröcskölt az az agyveleje a Csombor Jancsinak. Már hogyan kergették volna, de mindhiába. Mondogatták is mindenfelé: micsoda nagy vitéz lesz ebből, ha már kilenc esztendősen ezt műveli! Alsó szomszédjaink voltak, láttam. Ezt a mostani Károlyi Istvánt egyszer sem láttam.

Kölcsey Gábor, túristvándi lakos, nemesember, 45 esztendőös vallotta, hogy: én még jól emlékszem boldogult Károlyi Lászlóra, s mindannyian, kik meglelt férfiak vagy asszonyok vagyunk, jól emlékszünk reá, hiszen alig tíz éve, hogy elhunyt; mégsem szokás beszélni róla; ki tudja, miért. Pedig én annyira jól emlékszem reá, hogy emlékezetből akár le is tudnám rajzolni; sőt szalmán való hevertemben és nagy boldogtalanságomban, íme tessék, már le is rajzoltam. Azonkívül, méltóztassanak megtekinteni, lerajzoltam, ugyancsak emlékezetből, a Zenta mellett eltűnt Károlyi Istvánt is, végül pedig, szintúgy emlékezet-

ből, a garázdasága miatt hírhedtté vált Nagy Gecit. Mármost ki-ki rögtön láthatja, hogy rajzaimon, amelyek nem egyszerűen utánozzák a valóságot, hanem inkább akkor testesítik meg, amikor az már nem is valóság: Nagy Geci annyira hasonlít a megboldogult Károlyi Lászlóra, Károlyi István pedig Nagy Gecire, mintha ugyanazt az arcot rajzoltam volna három ízben, csak éppen egyszer vékonyabb, másszor vastagabb vonalakkal. Aki tehát ezt a mostani Károlyi Istvánt megismeri nyilvánvaló Nagy Gecinek lenni, az ugyanúgy megismeri benne a régi Károlyi Istvánt is.

Macska Borcsa, szatmári hóstáti lakos, fertelmes hírű parázna személy vallotta, hogy: a régi Károlyi István, akárhogy csalogattam-hívogattam, pedig akkor még szép voltam és fiatal, sehogy sem akart bejönni hozzám; ez a mostani Károlyi István részegségében első szavamra bejött, ám hiába, mivel csak fel és alá csúszkált a hasamon, semmi egyebet nem tudván csinálni. Mentette magát részegségével és hosszú török rabságával; pénzt is adott, hogy a szegyenét el ne mondjam senkinek. Mondtam neki, hogy: máskor ne a török rabságod legyen hosszú és kemény, hanem a bánatos kis pucád, az a penészes fokhagymagerezd; nem is jött be hozzám soha többé, annyira elszégyellte magát.

Csintalan Cicelle, szatmári hóstáti kurva vallotta, hogy: én a régi Károlyi Istvánnak az első szeretője voltam, s aztán is ölelt engem sokszor; jól emlékszem az ölelésére, s nem is fogom elfelejteni, amíg csak élek. S hogy erre a mostani Károlyi Istvánra látásból soha reá nem ismertem volna, mert annyira megváltozott a hosszan tartó keserves rabságban; hanem bizony az ölelése nem változott, és arról mindjárt megismertem igazi Károlyi Istvánnak lenni, s még azt is elmondhatom, régi Károlyi Istvánnak lakott a fejében egy phtrücsök; de az jóféle phtrücsök volt, elméjét nem zajdította, sem az egészségének nem volt ártalmára. Mert ez a kis phtrücsök akkor és csakis akkor kezdte a cirpelést, midőn régi Károlyi István az ölelkezést kezdte, s fennhangon cirpelt őkelme nemegyszer hajnali kakasrikoltásig is. Ez a mostani Károlyi István Szatmárott járván, hol a parancsnok úrral volt valami dolga, de én arról semmit is nem tudok, részegen tántorogván jött be hozzám, és hát, rögtön rázendített a kis phtrücsök; azért mondtam is neki hajnaltájt, mikor megszólalt a kakas, lássa kegyelmed, erről a phtrücskéről megismerem kegyelmedet igazi Károlyi Istvánnak lenni.

Özvegy Perényi Jánosné Károlyi Éva, helyesebben Krisztina, nyalábvári lakos, felperesnek testvérnéje, esztendeinek számát nem kérdeztük, vallotta, hogy: sajnos jól ismeri Nagy Gecit, meg az egész pereputtyát is, mert ők voltak Perényi János veszedelmének legfőbb okozói, mikor Nyalábvárat elpusztították a tatárok és a kuruc haramiák. Nagyobbik öcsémre, Istvánra jól emlékszem; jobb szívvel volt, mint a Sándor, hozzám; bizony ha ő oda nem vész a zentai harcon, vagy ha férjemet a kuruc haramiák, mire a váltságdíj megérkezett, le nem kaszabolják, amely váltságdíjat aztán hiába is próbáltunk vissza-

csikarni tőlük, úgy most nem zsugorognék Nyalábvárott abban a kidőlt-bedőlt udvarházban! Éppúgy nem hasonlítottak egymáshoz ők, ahogy nem hasonlít a krokodil a pelikánhoz, sem a hörcsög a vízisiklóhoz. Hasonlóság attól van, hogy hasonlóknak mondjuk el, s ha én hasonlóknak mondanám el, akkor hasonlótana, de nem tudom s nem is akarom hasonlóknak elmondani, mert nem hasonlít.

Ez a mostani Károlyi István üzente nekem bizalmas embereivel, majd Nyalábvárra látogatván, könyörögve kérlelt, ismerjem meg őt édes öcsémnek lenni, régi Károlyi Istvánnak lenni: mindenemet kegyelmednek adom, csak ezt az egy nevet ne hagyja lehúzni rólam. Hanem én rögtön tudtam, hogy nem igaz úton jár, mert egy igazi Károlyi nem könyörög olyasmieért, ami természet-től fogva úgymé megvan neki. Nekem sem kellett, hogy Krisztina maradjak; egy ilyen rongyos kis udvarházban jó leszek én Évának is!

Károlyi Alexandra, Pozsonyban a klarisszák zárdájában apáca, felperesnek testvérnénje nem kapott az apátnőtől engedélyt a hosszú és veszedelmes utazásra, s így küldött maga helyett egy igazolást az apátnőtől, egy felmentő levelet a pozsonyi magyar kamara jogügyi főigazgatóságától, valamint egy írásbeli tanúvallomást, amelyben tanúsítja, hogy: nevelkedvén testvéreimtől külön, s anyánk halála után korán elkerülvén Pozsonyba a klarisszákhoz, bátyámra, Károlyi Istvánra, amilyen a zentai harc előtt volt, nem emlékszem; ezt a mostani Károlyi Istvánt pedig egyszer sem láttam, annál jobban emlékszem a bátyám kézírására, láttam is azt eleget, most is nálam vannak némely hozzám írt levelei. Mondogatják ugyan, hogy ez a mostani Károlyi István csak egy betűt sem tud leírni, ám ezt kegyelmetek ne csudálja: hogy se írni, se imádkozni, se a régi dolgokra emlékezni nem tud, mert afféle sanyarú, kegyetlen rabságban és betegségekben annyira elváltozik az ember, hogy már az elmúlt napról sem tud semmit. Példája ennek Széchenyi Pál mostani kalocsai érsek úr, ki theológiának és philosophiának doctora volt, ám egy bizonyos nyavalyában elbetegedvén, annyira elváltozott és minden tudományától megfosztatott, hogy a Miatyánkot is elfelejtvén, sem imádkozni, sem írni, sem olvasni nem tudott, hanem aztán felgyógyulván, lassan öszveszedte magát, és előlről kezdette szorgalmas tanulásait.

Bátyám keze írásából pedig világosan kitetszik, hogy: nem halhatott meg Zenta mellett, mert két esztendővel a zentai harc után jött levél tőle, vagy inkább csak cédula. Hogy ő Belgrádban sínylődött hónapokig, miután úgyahogy felgyógyult sebeiből, és ott háromszáz tallér fejében szabadon engedték volna, de nem volt, aki a váltságdíjat megfizesse, s aztán Belgrádot elfoglalták a mieink, de őt a gazdája, egy szpáhi addigra magával vitte Nisbe, de aztán Nist is elfoglalták a mieink, s hogy ő most Kücsük Csekmedzsében van, Konstantinápoly mellett, s hogy írt apánknak is, de választ nem kapott (nem is kaphatott, mert apánk addigra már meghalt). Ennyi fért a hitvány kis papirosra, meg a nevének szignatúrája, több egy betűvel sem. Elküldtem ezt a rongyos kis pa-

pírt öcsénknek Nagykárolyba, hogy: majd ha végződnek a hadakozások, ugyan kerestesse fel bátyánkat Kücsük Csekmedzsében, s fizesse meg a váltságdíjat, ha a család egész vagyona lesz az, akkor is.

Csakhogy a hadakozásnak nem és nem akart vége szakadni, Nagykárolyból pedig öcsénk, Sándor azt a választ küldte, hogy én a család vagyona felől ne parancsoljak neki. Ezt olvasva kedvem és bátorságom elfogyott; apáca lévén, ügyek intézésében járatos nem lévén, segítségem nem lévén, postát küldeni nem tudván, bátyám dolga maradt ennyiben. Lehet, hogy meghalt a hosszú rabságban; lehet, hogy most is ott sínylődik az ellenség földjén. Kelt Pozsonyban ekkor és ekkor, saját kezűleg.

Kiss Balázs volt beregszászi, most felsőhomoródi lakos, azelőtt jobbágyból rukkolt végvári katona, majd sóharmincados Tiszaújlakon, még aztán kódorgó szegénylegény, jelenleg Koncz Boldizsárnéból Károlyi Istvánnévá bucskázott Jósika Juditnak szolgája, ki elfogató levélben kerestetik a szatmári parancsár, Oettingen ezredes úr által, ám a vizsgálóbizottság hatályos oltalomlevelében foglaltak szerint szabadsága és biztonsága Nagykároly mezővárosban és a hozzá tartozó járás egész területén a tanúvallatás végnapjának terminusáig szavatoltatik, vallotta, hogy: először nem vallott az még csak egy mukkanásnyit sem, lévén képtelen szólni a gégéje csapján bontakozó makacs dagadás miatt.

Amikor aztán látta, hogy a jegyzőkönyvező írnok véletlenül nem azt írta, hogy makacs *dagadás*, hanem azt, hogy makacs *tagadás*, jelekkel engedélyt kért, hogy vallomását írásban adhassa be; de nem írt le még csak egy betűnyit sem, lévén képtelen jobb kezének ujjait behajlítani egy frissnek látszó vágott seb miatt. Végül Gajzágó Dárius többszöri nyomatékos kérésére felnyitották a Szentírást, amely a tanúk meghiteltetése végett amúgy is ott hevert az asztalon, s Kiss Balázs különböző szavakra és betűkre mutogatva, kerekítette azt a vallomást, hogy: 1686 őszén Károlyi István katonája voltam, s vele magam is ott voltam a szegedi hadjáratban, ám Károlyi István elvesztét nem láttam, csak hallottam hírét, mert a zentai harc előtt paraszt ruhába öltöztvén, Veterani ezredes úr levelét vittem Wallis ezredes úrnak, Zenta mellől Szeged alá. Engem akkor nyomban rohamra küldtek, és már csak a vár bevétele után, amikor a kótyavetyén megláttam egy rác hajdú kezében Károlyi István kócsagtollas fővegét, s nem messze tőlük megpillantottam paripáját is, a Kerecsent, akkor kérdezték tőlem a szatmáriak: te még nem hallottál róla, hogy Károlyi István odaveszett a harcon?

Akkor én keresni kezdtem Károlyi István holttestét, hogy illő módon eltemessem. Kérdeztem a rácokat: ők azt mondták, hogy semmiféle testet nem láttak, mert ők már csak zsákmányoló törököktől zsákmányolták minden portékájukat. Kérdeztem Sennyei uramat: ő nehéz nagy sebesülésben feküdt a minoritáknál, ő már a halálra készülődött és a pokolbeli nagy tűzre, tehát mondogatta, hogy: nagy tűz volt, köröskörül minden kigyulladt, és a nagy tűzben a testek mind megégtek. Kérdeztem a többi szatmáriakat: ők meg bőrig

voltak ázva; tehát azt mondták, hogy: nagy víz volt, és hát valóban, olyan erősen szakadt az eső, mihelyt megérkeztem Szeged alá Zentáról, ahogyan szakadt most is odakint. Mondták, hogy Zenta mellett van egy hosszú morotva, s hogy az megtelt vízzel, s hogy a víz magával sodorta a holttesteket a Tiszába. Ezek így lévén, Károlyi Istvánról csak ennyi hírem volt, semmi több.

Hanem aztán kilenc esztendő múlva, mikor kezdődött a lugosi táborozás, találkoztam egy vitéz katonával, úgy hívták, hogy Mosdóczy Bertalan, s hogy strázsán állva beszéltek, melyikünk milyen csatákban harcolt, egyszerre csak rám szól: ne mondd már, hogy Károlyi István ott veszett Zentánál, hiszen láttam én őt, beszéltem is vele! Ezt a Mosdóczyt Máriagyúdnél vagy a siklósi szőlőhegyen fogták el portyázó törökök, szüretkor, majd Belgrádba vitték, de mivel nem harc közben esett foglyul, hanem fegyvertelenül, azért megengedték neki, hogy kijárjon, és összekoldulja váltságdíját. Már negyvenegynéhány rénes forintot össze is koldult, amikor egy Banovics nevű szűcsmester, aki azelőtt rendszeresen eljárt a siklósi vásárra, felismerte Mosdóczyt, és odakiáltott Dzsanzbekli Halilnak, majd kihallgatást kért Bektás pasától is: mi az, hogy negyvenegynéhány rénes forint, amikor száz tallért is megadnának érte, hiszen ismerem a családját, sőt akárhányszor jártam a házukban is!

Mire Bektás pasának elsötétült az arca. Csakugyan ismered őket? Bundát és kucsmát készítettél nekik, te gazember, most meg árulkodol? Fogott egy pálcát, azzal húzott egy kört a porba: ide hallgass, te Banovics! Ha ebből a körből kilépsz, vagy ha csupán egy ujjadat is kidugod, azonnal megöllek! Akkor aztán addig verte Banovicsot, amíg a pálcája el nem görbült, pedig az vaspálca volt: igen, bizony, így jár a szűcs, ha felcsap ménesgazdának; jó szerencséje van, túléli, egészségére válják! Viszont Mosdóczynak száz tallér lett a váltságdíja, mehetett koldulni megint. Hanem akkor már nemigen adtak neki, mert haragudtak rá Banovics miatt, és mert mindenki azt beszélte, hogy a bajor választófejedelem és Luis herceg öméltósága megostromolják Belgrádot.

Mármost Bektás pasának eszébe jutott, hogy jó lenne megerősíteni a falakat, és visszaépíteni a régi előretolt bástyákat a Duna és a Száva felé. Kérdezte: vannak-e még a keresztény foglyok közt mesterségüket értő kőművesek? Felelte Dzsanzbekli Halil: tiszteletre méltó uram, Belgrád fénylő márványoszlopa, tudd meg, hogy volt a pincében vasra verve húsz német kőművesünk, ebből tizenkilenc már éhenhalt, a huszadik most haldoklik. Hadd halljam, kegyelmed messzire zengő, bölcs parancsát: mitévő legyek? Mire Bektás pasa előkapta vaspalcáját, hanem az addigra már el volt görbülve. Még merészeled kérdeni, nyomorult rühös, tetves gazember?! Ha egy héten belül annyira fel nem hízlalod ezt az utolsó kőművest, te ótvaros gazember, hogy az építkezést legalább irányítani tudja, akkor lenyúzatom azt a féreg rágta bőrödöt, kutyáknak és varjaknak odavetni való gazember!

Dzsanzbekli Halil pedig meghajolt, lement a pincébe, s gondosan hízlalni kezdte a huszadik német kőművest, pedig ő tudta a legjobban, hogy csak ti-

zenkilenc kőműves volt, de azt is tudta, hogy aki időt nyer, életet nyer, s nem szerette volna, ha Bektás pasa beváltja fenyegetését. Annyit tudott a huszadik fogolyról, hogy jókora váltságdíjra számíthat érte. Esze ágában sem volt kiengedni a kezéből.

Hat nap elteltével kérdi Bektás pasa: te gazember Dzszebekli Halil, milyen bőrben van a mi huszadik német kőműveskénk? Azt kell még tudni, tisztelt bizottság, hogy Mosdóczy volt kirendelve az állítólagos német kőműves mellé, aki egyszer odasúgta neki: hallod-e, pajtás, magyar vagyok, s Károlyi István a nevem; ha megszabadulsz innét, vigyél rólam hírt apámnak Nagykarolyba, meglásd, hogy szép jutalmat nyersz tőle! De bizony, hogy nem nyert jutalmat, mert az öreg főispán úr már nem élt, a fiatal főispán úr pedig elzavarta Mosdóczyt, hogy ez már a huszadik szélhámos csavargó, aki a bátyjáról próbál hazudozni, hogy pénzt csaljon ki tőle; eltakarodj, míg szépen vagyunk! Feleli Dzszebekli Halil: tiszteletre méltó pasa, Belgrád soha meg nem roggyanó gyámpillére, huszadik német kőműveskénk bőre pirosposzsgás, húsa tömött és feszes, úgyhogy holnaptól kezdve fütyörészve fogja cipelni a gerendákat.

S ki tudja, miféle dallamokat fütyörészett volna másnap, ha mindjárt abban a pillanatban azt a hírt nem hozzák, hogy közelednek a bajor választófejedelm csapatai. Mire pedig megkezdődtek az ostromműveletek, addigra már Dzszebekli Halil nem volt Belgrádban, valamint Károlyi István sem.

Ennyit mondott el Mosdóczy az éjjel strázsán, s alighogy ezt végighallgatam, parancs érkezik: az őrködés végeztével, virradatkor tüstént vegyek magam mellé harminc jó vitéz katonát, s cirkáljuk végig az erdőt Lippáig, nem jönnek-e a Maros völgyében török előosztatok. No Mosdóczy pajtás, kiáltottam, te most velem jössz; nincs is annál jobb multság, mint átvirrasztott éjszaka után, éhgyomorral lóháton cirkálni! Majd amikor a cirkálásból visszatérünk, szépen hivatalosan jegyzőkönyvbe íratjuk, hogy láttad Károlyi Istvánt Belgrádban, s azt átnyújtjuk Veterani tábornok úrnak!

En ezt így gondoltam, de a végzet másképpen gondolta; mert amikor már vagy három órája cirkáltunk, egy szikla mögül közibénk puskáztak, s nézek Mosdóczyra: hát abban a pillanatban lefordult fakó lováról. Délután visszaérkezve, jelentem Veterani tábornok úrnak, hogy: Pankotáig úztuk az ellenséget, nekik van öt főnyi veszteségük, de sajnos nekünk is van veszteségünk egyvalaki; s hogy ezzel a valakivel együtt virrasztván éjszakai strázsán, tudatott velem egy olyan dolgot, melyről a tábornok úrnak is hallania kell. S azzal néhány szóban elmondom Károlyi István Belgrádban sínylődését, hogy tehát nem halt meg Zentánál abban a régi csatában, hanem talán bizony most is él.

Felelte a tábornok úr, hogy jól van. Ha túléljük ezt a küszöbönálló csatát is (mert azt már mindenki tudta, hogy közeledik a török főserég), fel fogom keresztetni Károlyi Istvánt, s fogolycserével kiváltom, ha már az atyafisága nem váltja ki. A temesvári pasa régi szívélyes ellenségem és ádáz jóbarátom; ha há-

ború van, öljük egymást, ha béke van, békén hagyjuk egymást: majd ő segíteni fog,

Igy gondolta ezt Veterani tábornok úr, de a végzet másképpen gondolta; mert a tábornok úr ott veszett azon a szerencsétlen lugosi harcon, s én Karánsebesre futván a maradék sereggel, öltözhettem ismét paraszt ruhába, mivel Glöckelsperg tábornok úr a magyar katonákat, hasznukat immár nem vehetvén, elbocsátotta mind egy szálig, egyetlen susták fizetés nélkül. No, gondoltam, Erdélyben soha meg nem tudhatom, hol raboskodik, ha még él, Károlyi István; tehát paraszt ruhámban átszöktem Temesvárra, s ott azt kellett mondanom, hogy: Banovics szűcsmesternek vagyok a testvére, hátha lesz valaki Temesvárott, aki látta Károlyi Istvánt.

Én ezt így gondoltam, de nem egészen jól gondoltam így, mert utólag megtudtam, hogy Dzsanzbekli Halil rabjai Belgrádból Nisbe, Nisből Szmirnába kerültek Ibrahim pasához. Mármost ennek az Ibrahim pasának volt egy fia, úgy hívták, hogy Ahmed, s történetesen Temesvárott szolgált, még hozzá Dzsáfer pasa házában; ám a sors úgy intézkedett, hogy éppen azért nem beszélhettünk egymással, mert keresztetkértek egymást útjaink. Ugyanis ezt az Ahmedet küldte Dzsáfer pasa Veterani tábornok úrhoz egy bizalmas üzenettel a csata előtti napokban Lugosra. Ott álltam a parancsnok úr sátrában a kellemes arcú török ifjú mellett, s gondoltam: bizony, hogy téged is meglőttelek volna, ha cirkálás közben találkozom veled! Ezt így gondoltam, de rosszul gondoltam így: mivel Glöckelsperg visszavonulás közben elfogta s magával hurcolta Ibrahim pasa fiát, Ahmedet. Oda vetette a sors, Karánsebesre, ahonnét elszöktem, hogy Temesvárott keresgéljem, paraszt ruhában!

Ráadásul találok egy magyar asszonnyal, aki azt kiabálta a Rákcocsmában, ahol tőzsérekkel és kufárokkal iddögáltam, hogy: aki magyarul szól hozzá, azt ő mindenki szeme láttára megcsókolja, még ha maga volna az ördög is! Erre nekem jön egy Papaszoglu nevű ember, hogy: mit ugatsz te itt magyarul, talán bizony magyar vagy? De a többiek mondták, hogy nekem van igazam, tehát Papaszoglut leütöttem, összerugdostam, és kilöktem a kocsmajtón, az asszonynak meg magyarul mondtam, hogy: csukd be szemed, nyisd ki szád, rakok bele cukorkát! Akkor gyertyával bevilágítottam a szájába, mert már igencsak részeg voltam, s mondtam szerbül, hogy mindenki jól megértse: francia betegséged van, pfuj! Mire a többiek: szégyelld magad, rohadt kurva, kotródj a picsába!

Hát ez az asszony attól fogva halálos ellenségem lett. Valahányszor meglátott az utcán, ujjakkal mutogatott rám, s torka szakadtából rikácsolta, hogy: német kém vagyok, és hogy: Karánsebesről küldtek ide spionkodni. Addig-addig, míg nem jöttek a bosztandzsik, megfogtak, s vittek a pasa elé. Fiacskám, szólt hozzám Dzsáfer pasa: tudod-e, mi történik az olyan magyarral, aki rácnak hazudja magát s az olyan ráccal, aki a németek számára spionkodik? Nem viszket egy cseppet a segged lika? Megcsókolom köntösének szegélyét: ke-

gyelmes uram, bajba jutottak pártfogója! Nem spionkodom én, hanem csak tudakozodom. No már az nagy különbség, így a pasa; hanem áru!d már el, ki fia-borja vagy! Hát én bizony Banovics szúcsmesternek a testvére vagyok, s egy magyar fogoly után tudakozodom.

Mit akarsz tőlem, te kutya? Hogy amit az egyik Banovics a belgrádi pasától kapott, azt a másik Banovics a temesváritól kapja? Aztán ki az a magyar fogoly? Mondom a nevét, Károlyi István. Hiszen ismerem én azt a kutyát: az én vitézeim fogták el Zenta mellett a harcon, tőlem kapta Dzsanbekli Halil, aki aztán Belgrádba lett vezényelve! Ide hallgass, te kutya kutyája: látom gazdádhoz való nagy hűségedet, megsajnálalak. Itt várakozz a palotám előtt (amely úgy volt palota, ahogy én Banovicsnak a testvére voltam), el ne mozdulj innét egy tapodtat se! Majd ha megtudok valamit a gazdádról, te kutya, majd akkor füttyentek neked!

Mindehhez még annyit kell tudni, hogy az úgynevezett „palota” előtt volt a vesztőhely; annak végében Dzsáfer pasa ácsoltatott egy kutyaólat. Abban sínylódtam láncra verve, mert láncot és nyakörvet is kaptam, a nyakörvnek pedig az volt a neve, hogy Fából Vaskarika. Kaptam főtt kását, amelyet úgy kellett felnyalnom a földről, mert hátra volt kötve a kezem, és kaptam vizet egy fazékban, amely fazék régi boldogabb napjai során éjjeliedényként szolgálhatott. Ez volt az értelme annak a mondásnak, hogy: biztos, mint a kutya vacsorája; továbbá kaptam az arra járóktól rúgást, köpést, néha egy-két garast is. Előbbieket megtartottam, a garasokat péntek reggelenként a nyelvem alól, ahol gyűjtöttem őket, beleköpködtem a hóhér markába, hogy jóakaróm legyen. Ugyanis péntekenként, amely nap a keresztényekre nézve szerencsétlen, de a muzulmánok szerencsésnek tartják, hozták az elfogott kémeket, és az orrom előtt élve megnyúzták őket. Olyankor összegyűlt a város apraja-nagyja, és Paspaszoglu, akit a magyar nő miatt kirugdaltam a Ráckocsmából, az első sorból kiabálta szerbül, törökül, de még cincár nyelven is: hát ezt a magyar kutyát soha nem fogjátok megnyúzni?

Végül aztán egy csütörtöki napon jön a hóhér és három segédje: baj van, testvér! Nagyon haragszik rád a pasa; nem tudjuk, miért, ám annyi biztos, hogy holnap te vagy soron! Talán valaki rád fogta, hogy mégiscsak spion vagy! Kínáltam a garasaimat, könyörögtem, hogy szúrjon agyon, s ne hagyjon kínlódni; de ő csak hátranézett a segédeire: sajnállak, hiába, nem tehetem. Ha most megölnélek, holnap engem nyúznának meg helyetted. Nem kell a pénz, nem szolgálhatok rá! És mint aki szégyelli magát, úgy elsiet.

Egyszerre csak meglátom Dzsáfer pasát. Méltóságos uram, Temesvár és környéke oroszlanja! Azt ígérte méltóságod, hogy füttyenteni fog nekem! Dzsáfer pasa kegyeskedik rám tekinteni: mit ugatsz, te kutya? A te gazdád régesrégén kiszabadult már, Farrington Vilmos angol kereskedő Velencébe vitte, ahonnét Bécsbe utazott; mit keresel még itt? Nagyméltóságú pasa, nem keresek én itt semmit; máris megyek innét, mihelyt nagyméltóságod szabadon enged.

Micsoda? Szabadon? Téged? Hallod-e, te kutya, te becsaptál engem: úgy vagy te Banovics testvére, ahogy én a tiéd! Mindenki azt beszéli, hogy magyar vagy, és hogy alattomban jöttél ide Karánsebesről, ahol Glöckelsperg hitszegő módon rabszolgává tette fogadott fiamat, Ahmedet; és ezért neked kell meglakolnod! Legbölcsebb, ha beletörődöl sorsodba: te nem tudsz rajta változtatni, én pedig nem akarok.

Károlyi Sándor eddig jutott a letisztázott jegyzőkönyvben, amelynek egyik példányát Benkovits Ágoston előzékenyen felküldte a kastélyba; a vallomásnak ezen a pontján egy pillanatra megállt. Arra gondolt, és percekig nem tudott szabadulni a hiábavaló gondolattól: ha most nem olvasná végig a vallomást, és nem szerezne róla tudomást, miképpen sikerült Kiss Balázsnak csodával határos módon elszöknie Temesvárról, miképpen úszta át a Marost a Fából Vaskarika nevű szoritóbilincsel és a lánc egy részével a nyakában, miképpen vergődött el Aradról Péterváradra, Péterváradról miképpen jutott el Nehem tábornok segítségével Bécsbe, s ott miképpen vélte felismerni a mostani Károlyi Istvánban az egykorit, s miket művelt annak érdekében, hogy ez a Károlyi István visszanyerje rangjával együtt jogait is: akkor mindez nincs, nem történik meg. Akkor Kiss Balázs most is ott sínylődik Temesvárott a kutyaólbán láncra verve, és várja, hogy bevégeződjék a szörnyű sors, amelyet egyikük megváltoztatni nem tud, másikuk végigolvasni nem akar. Majd egyszerre csak azt próbálta elképzelni, milyen lehet az a Fából Vaskarika. Ott a jegyzőkönyvben igencsak szorítja a torkát Kiss Balázsnak; annyira, hogy még most is torkára forr a dagadás vagy tagadás. Erről meg az jutott eszébe, hogy a torokgyík is egyfajta Fából Vaskarika lehet, és a lázasan hánykolódó kis Lackót is az fojtogatja.

S hogy sürgősen tovább kellene olvasnia a vallomást, mert mihelyt odáig jutna, hogy Nehem tábornok lefűrészelteti a nyakvasat, az ő kislánya is rögvest megkönnyebbülne. De valamiért mégsem szánta rá magát, hogy visszamélyedjen a jegyzőkönyvbe. Mégpedig azért, mert a bátyjáról szóló vallomások alól kilátszottak a róla szóló feljelentések, amelyeket az új szatmári parancsnoktól, Oettingen lovagtól kapott. Igaz ugyan, hogy mindez pimasz hazugság; de vajon a hozzávegyült igazság nem ugyanennyire pimasz?! A feljelentés alávaló műfaj; de vajon egy tiszteletreméltó élet- és jellemrajz, amelyet a kései leszármazottak olvasnak majd, lényegesen különbözik-e a feljelentéstől?

S vajon az a láthatatlan szöveg, amely a sors könyvében van írva rólunk, még ha a legmélyebb alázattal gondolunk is rá, nem ugyancsak szintiszta rágalom és pimaszság?

Ekkor azonban egy pillanatig világosan látta maga előtt a sors könyvét és benne a róla, Károlyi Sándorról szóló részt, és azt olvasta ki belőle, hogy valaki bekopogtat hozzá: holnap te vagy soron! A sors könyvében az a feljelentés van írva róla: hogy nem is ő az igazi Károlyi Sándor, hanem valaki más; mert eljön az igazi Károlyi Sándor, és róla, Szatmár vármegye főispánjáról a törvény

teljes pompájával bebizonyítja, hogy: miképpen az állítólagos Károlyi István csak egy Nagy Geci úgy az állítólagos Károlyi Sándor csak egy Kos Miska melletti Kiss Miska.

II.

Ebben a pillanatban valaki bekopogtatott, ám szerencsére nem a sors könyve lépett be az ajtón, de még csak nem is a törvény teljes pompája, hanem csupán történetünk hősének jogi képviselője, Kereskényi Jónás. Újabb tanúvallomásokot hozott, valamint azt a hírt, hogy vitézlő nagyságod ne számítson kedvező ítéletre, mert a vizsgálóbizottság mindinkább arra hajlik, hogy a vallomások alapján elutasítaná vitézlő nagyságod keresetét.

Másfelől viszont kedvezőtlen ítélettől sem kell tartanunk, mert a mai napon érkezett Bécsből egy királyi leirat, amelynek értelmében ítélethozatal csak akkor lehetséges, ha az alperes megjelenik a vizsgálóbizottság előtt. Ellenkező esetben a bizottságból nem lesz bíróság, valamint kutyából szalonna.

Tegnap is, tegnap előtt is szalonna volt ebédre. Kialvatlanságtól és ideglázától dülledt szemével percekig bámulta a hűséges tisztartó nyugodt, józan szájmozgását. Majd menedékkereső pillantása valósággal belegázolt az újabb vallomások szövegébe, amelyek oly bőségesen, oly hézagtalanul borították az Oettingen lovagtól kapott feljelentéseket, mint a frissen hullott hó a szennyes tavalyit. Károlyi Sándor gyermekkorában az egyik év annyira hűvös volt, hogy még nyáron sem olvadt el a hó. Vajon egy tévedés, hát még egy általános érvényű tévedés hogyan lehet mérsékelten végzetes?

Arany József szentjobbi lakos, szabad hajdú, 46 esztendő's vallotta, hogy: én a tulajdon két szememmel láttam Károlyi István elestét a zentai harcon, láttam holttestét, kezemben is tartottam, lévén, hogy Szabó Lukáccsal ketten emeltük. Szabó Lukács, de ő már négy éve meghalt, fogta a karjánál, én fogtam a csizmájánál, úgyhogy láttam az arcát, jól emlékszem is reá, mely török szablyáktól összevissza volt vagdalva. Csurom fekete vér volt, ám azért mégis az ő arca volt: úgy vittük őt Szabó Lukáccsal ketten a Tiszához. Nagy ember volt, nagyot loccsant, nagy kár volt érte.

Sennyei uram parancsolta: inkább jusson a halaknak, mint a farkasoknak, mert a sok háborúság miatt annyira felbátorodtak a farkasok, hogy még csak szarni sem volt ajánlatos miattuk egyedül, hanem az úgy volt, hogy az egyik szarik, a másik őrködik, s aztán cserélnek; és a hirtelen jött nagy eső miatt nem áshattuk meg a sírját, ezért, hogy a Tiszába dobtuk. Ám hallottam azt is, hogy Sennyei uram azért parancsolta Károlyi István tetemét a Tiszába dobatni, mert félt az öreg főispán úr, Károlyi László uram fölöttébb való nagy haragjától reá. Mert Sennyei uram torka szakadatlanul kiabálta, hogy: huj, huj, hajrá, üssük a pogányt, valamíg egy is van szerte a határban; hanem aztán, amikor Károlyi István paripája megvadult, mert szikrák pattantak a szemébe, s mint a szélvész,

úgy robogott a faluszéli sövények felé, amelyek mögül ugráltak elő a janicsárok, akkor bezzeg Sennyei uram: ti csak várjatok, ti még ráértetek, azt mondta nekünk.

Károlyi Sándor felugrott, majd visszaruskadt; megszólalt a kálvinisták harangja, dél volt. Belépett a Zsófi nevű szolgáló, széles óntálcán hozta az ebédet. Rámosolygott a nagyságos úrra, aki bosszús arccal félrefordult: mindig a kálvinisták kezdik a harangozást! Most felelt rá a házi kápolna kis harangja. Vékonypénzű csengése éppoly bizalmasodónak érződött, mint az iménti mosoly.

A tálcán szalonna volt kis kerek cipóval, fényes ezüstkancsó, ezüstpohár. Beleharapott a cipóba, harapott még egyet, a szalonnához nem nyúlt; bort ivott rá. Büszke volt rá, hogy hétköznap ugyanazt az érkávási bort issza, amelyet a kocsmában a jobbágyok is. Elnézegette a pohárban csillogó ablakot, az ablakban sötétlő nehéz hasú felhőket, majd mindezt felhörpintette, és visszavette a tálcára a poharat. Úgy rémlett neki, mintha az üres pohár egy kissé félrehajlott és ellapult volna. Hát igen: hiába van felesége, hiába vannak sürgőforgó nőcselédei, mégiscsak egyedül fogyasztja rideg és ízetlen ebédjét, mint siralomházban a halálraítélt. Ránézett a szép fényes ezüstkancsóra; milyen szépen tükröződik az oldalán a kis kerek cipócska. Olyan volt az a sárgásbarna cipó, két bemélyedő harapással, mint egy emberi koponya felső része; és akkor egyszerre olyan érzése támadt, mintha csakugyan siralomházban ülne, mintha közel volna hozzá a halál.

Pedig tudta, hogy ennek a nyomasztó érzésnek semmi alapja sincs, hogy ő az úr a háznál, sőt a birtokain és a vármegyében is, mégis kényszerítve érezte magát, hogy felálljon, és kipróbálja, nyitva van-e az ajtó. Nyitva volt, ő azonban úgy érezte: ha most magára csukná, másodszorra már nem nyílna ki.

Lement a lépcsőn, és benyitott az egyik szobába, ahol a kis Lackó betegágya volt; közben felvillant előtte valami furcsaság. Mintha egy pillanatra valóban fellapozták volna előtte a sors könyvét, mintha jövőbeli eseményeket látott volna, egyszerre kettőt-hármat is. De neki nem kellett a látnoki mutatvány; odalépett a vizesztálhoz, és alaposan kiöblítette a szemét.

A kis beteg állapota rosszról még rosszabbra fordult, s a tudós orvos, Köleséri Sámuel még mindig nem érkezett meg; jó lenne halálnak, amiért ilyen sokára jön. Ez a mindig tréfás kedvű Zsámbar Mátyás atya megjegyzése volt: ott állt feketén és hórihorgasan, kezében az utolsó kenettel. A falra fel volt aggatva az előző fejezetekben téli álmodó sündisznó tüskés bőre; maga az állatka, Lackó kedvence, néhány hete már nem élt. A mennyezeti gerendáról üres kalitka függött; egykori lakója, egy szép kis pintyőke, szősszel és kóccal kitömve díszelgett az ablakban, ahol annak idején, egy hideg téli napon kis gazdája ottfelejtette néhány órácskára.

Az apában erős volt az aggodalom, hogy fiából, majd ha felnő, gondviseletlen rossz gazda lesz, aki tehát az ország rend- és háztartásának munkájából is

fél szívvel, két bal kézzel próbálja majd kivenni részét, ezért elvárta, hogy a fiúcska már három-négy éves korában kis állatokkal bíbelődjék, mert jó gazdának vannak jó szolgálói. A kis beteg hangosan lihegett. Nyivogó kutyakölykök csúszkáltak forró hasán; vakok voltak még, a mellkas pedig szaporán sülyedt-emelkedett. Amíg a fizikus meg nem érkezik, mert így nevezték az orvost, fizikusnak, addig a mezővárosi borbély, akinek érvágáskor mindig jó hasznát vette Károlyi Sándor, erősen javallotta az újszülött kiskutyák mászkáltatását a lázas bőrfelületen; hátha magukba szívják a betegséget.

Két kölyökcsukája is volt a kis Lackónak: ujjnyi halivadékok voltak, amikor kapta őket Nadályszedő Pali Pál bácsitól. Az egyiket elnevezte Nagysándor Királynak, a másikat, a nagyobbikat Július Császárnak, s egy nagy, fehér üveghólyagban tartotta őket, melyet a száldobágyi üveghutában saját szájával fújta Kukhancz Walter vagy Volter; hanem aztán Július Császár, nemhiába, hogy ő volt a nagyobb, felfalta Nagysándor Királyt. Majd egy szép napon vagy belülről, vagy a kis Lackó kívülről, mivel csupán ketten voltak élőlények a szobában, valamelyikük oly nagyot sújtott Kukhancz Walter üveghólyagára, hogy az ripityára törött; és attól fogva Július Császár is csak döglődött, kornyadozott.

A mezővárosi borbély azt is erősen javallotta, mivel a felhevült vér utat keres, hol kiüthetné magát, hogy vagy ki kellene metszenünk a kis nagyságos úr torkából a gyíkot, és akkor a megromlott vérrel együtt a beteg test rútalmas gennyedtsége is mind kiömlik; vagy legalább eret kellene vágnunk a nyelv tövében, hogy a torokra forrt gyík egy kicsit összébb húzza magát. Ráadásul a kisfiú nyakán a seb, amely még az előző fejezetben támadt egy tévedésből felrakott hólyaghúzó flastrom nyomán, sehogyan sem akart begyógyulni, sőt viszkető fakadékcskákat vetett, ezért porrá tört fecskéfészek és timsó keverékével volt bekötözve.

Az érvágásra most kellett, hogy sor kerüljön, s ebből a célból a borbély, akinek sürgés-forgása jóformán szétvetette a hálókamrát, amelyben a beteget fiúcska feküdt, szétfeszítette a kicsi száját, és iparkodott szabaddá tenni a nyelv tövét; közben a kutyakölyköket, amelyek lesodródtak a gyerek hasáról, majdnem teljesen összetaposta. Barkóczy Krisztina az ágy végében ült, és nem szólt egy szót sem, de Károlyi Sándor hallani vélte a kimondatlan szemrehányást, amiért a gyerek napról napra betegebb, ő pedig egyelőre jó egészségben van, s nem fordítva. Majdnem teljes volt a csend, mert a vinnyogás elnémult, már csak a hátracsavart kis kezek ízületei ropogtak; a gyerek némán szenvedett, mint aki fegyelmezett és béketűrő, pedig csak néma volt.

Ha a jó Isten társat ad, hogy velünk legyen jóban és rosszban, miért nem ad közös lelket is hozzá? S ha lelkeinket elfordítja egymástól, miért ver mégis egyszerre minket? Ha pedig egyszerre ver minket, miért széjjel ver, miért nem egymáshoz, együvé? Ezen töprengett Károlyi Sándor, s közben segített a rángatózó, remegő gyerektestet a hasára fordítani. Fontos volt, hogy a feje odalóg-

jon a vödör fölé, amelyet az imént hozott be a szolgáló, akit úgy hívtak, hogy Zsófi, noha eredetileg Borcsa volt a neve, de a nagyságos asszonynak jobban tetszett így. Most nem mosolygott, inkább meg volt ijedve, de nem is jajveszékelt; nem ő, hanem a borbély kiáltott fel, amikor a vödör alján megcsörrent valami: egy pénzdarab, amelyet a kisfiú a nyelve alatt rejtegetett, de aztán, úgy látszik, maga is megfélemedezett róla.

Barkóczy Krisztina oda sem nézett, sírt és imádkozott, Károlyi Sándor viszont úgy látta, hogy a beteg gyermek egy hamis ezüstpénzt köpött ki, márpedig ő egyszer már kis híján bajba került a hamis pénzek miatt. Ezt a hamis ezüstöt nemrég a kisfiú kezébe nyomta valaki. A beteg test ecetes verejtékszaga kutyaszaggal és vérszaggal keveredett, Károlyi Sándornak mégis mintha a félelem szaga csapta volna meg az orrát. Pedig a pénz, miután a vizestálban lemosta, közönséges rézgarasnak bizonyult. Egy ilyen rézgaras éppen elég ahhoz, hogy a komáromi kisleány átvigyen a Dunán, ha már a Tiszán vagy a Maroson, komáromi létére, nem vihet át.

Ebben a pillanatban Károlyi Sándor meglátott egy széles karimájú, fekete kalapot, amelyet a jómódú örmények viseltek. Valóban, ez Gajzágó Dárius kalapja volt: apró szökkenésekkel közeledett, jött be a nyitott ajtón. Akármilyen riasztó, józan ésszel fel nem fogható látvány volt is, Károlyi Sándoron kívül senki nem vette észre.

Volt ideje gondolkodni rajta, hogy: megálljunk csak, hoppá! Hiszen Gajzágó uram arról nevezetes, hogy mindig fennhordja a kalapját, még estebédkor is, nemhogy tanúvallatás közben! Másfelől, mi keresnivalója itt a betegszobában az ellenfél képviselőjének; s ha mégis keres valamit, miért nem saját személyében jön ide, miért a kalapját küldi? A kalap megállt, és vakkantott; ekkor látszott, hogy egy kistermetű, fekete kutya, Benkovits Ágoston kutyája van alatta. Ő hozta be a hátán a kalapot, nem is magától jött az. Nincs itt semmi rejtély, semmi túlvilág.

Igen ám, de hogyan kerülhetett Gajzágó uram kalapja Benkovits uram kutyuskájának a hátára? Károlyi Sándor ezen törte a fejét, kis időre még a fiáról is megfélemedezett. Ezt a kis időt a magunk részéről arra használjuk fel, hogy röviden beszámoljunk arról az eseményről, amelyből a nyitott ajtón besétáló kalap hírmondónak maradt volna, ha meg tudna szólalni. Halálesetről van szó, tehát helyénvalóbb lenne, ha a fejezet végén beszélénk el, közvetlenül a kis Lackó temetése után; csakhogy fejezetünk végén temetés helyett lakodalom van, továbbá az a hirtelen felhőszakadás, amellyel a fekete kalap összefüggésbe hozható, a fejezet elején tört ki, ezért jobbnak láttuk rövid beszámolóunkat ide iktatni, a fejezet közepére.

Nos hát, báró Klobusiczky Ferenc, a vizsgálóbizottság egyik fontos tagja, alighogy színre lépett, máris eltűnik történetünkéből. Egy órája sem tartott még a tanúvallatás, amikor szó nélkül felállt és kiment. Ennek senki sem tulajdonított jelentőséget, mivel Klobusiczkyt vesebántalmak gyötörték, s fél óránál

vagy legfeljebb egy óránál tovább nem tudta visszatartani vizeletét. Kár volt érte, mert akármilyen okos, becsületes ember volt, így semmilyen fontosabb hivatalt nem tölthetett be, s nem jelenhetett meg sem audienciákon, sem az országgyűlésben. De azért a névbitorlási ügyben összeült vármegyeközi vizsgálóbizottság tagjának még így is megfelelt.

Kis idő múlva, Márkus Gyárfásné vallomása közben kitört az a nagy zivatar, amelyet a maga helyén egy zárójel segítségével szóttünk bele a tanúvallatásba, és az udvaron álló magányos nyárfába hatalmas dörrenéssel belevágott a mennykő. Ezt követően ki kellett küldeni a nagyterembe nyomuló embereket, amihez kellett idő és tüdő, majd következett Márkus Gyárfásné vallomásának részleges módosítása, amelyhez viszont a bizottság minden tagjának jelen kellett volna lennie; s ekkor tűnt fel, hogy Klobusiczky nem jött vissza, nincs meg.

Vagyishogy megvolt ő, nem hiányzott egy porcikája sem. Ott feküdt a sárban, tizenöt lépésnyire a nyárfa üszkös csonkjától; éppen csak az élet hiányzott belőle. Hogy milyen döbbenettel és megrendüléssel vettek tőle búcsút a jelenlevők, azt meg sem próbáljuk érzékeltetni; ellenben a tanúvallatásnak folytatódnia kellett. Ennek viszont az volt a feltétele, hogy a szerencsétlenül járt Klobusiczky helyére optáltassék valaki, még hozzá főrangú személy vagy legalábbis fertálmánás, hetedik bizottsági tagnak. Ez volt az alperes ügyvédjének álláspontja; máskülönben ő, Gajzágó Dárius követelni fogja, hogy még a mai napon szakíttassék félbe a tanúvallatás.

Hetedik bizottsági tagnak számításba vehető személyként egyvalaki volt jelen: Sennyei István. Ő azonban, akárcsak a többiek, tanúként volt megidézve, s vallomására Gajzágó mindenképp számított. Így azt javasolta, hogy Sennyei uram először hallgattassék meg tanúként, majd optáltassék bizottsági tagnak, ő az urak bölcsességére bízva a döntést. (Igaz ugyan, hogy mást nem is igen tehetett volna.) Ekkor azonban Benkovits Agoston apró, fekete kutyulinkája felvonyított, és a rá jellemző vakkantásokkal megiramodott, kirohant a Lebuki csárda udvarából, egyenest a közeli erdő felé. Ejnye, kiáltotta Benkovits a Klobusiczky teteme körül őgyelgőknek: aki az én ebecskémet visszahozza, kap egy tallért!

Igen ám, de Benkovits fekete kutyuskájától mindenki tartott egy kicsit. Azt rebesgették, rossz lélek lakik benne. Mindenki tartott az acsarkodó fekete jószágtól, kivéve Dáriust. Méltóságos elnök uram, rikkantotta, majd én visszahozom őkelmét! Azzal fekete kalapját lengetve máris indult, és buzgón caplatott az eső után gőzölgő sárban az erdő felé. Talán arra számított, hogy távollétében a bizottság tagjai visszautasítják Sennyeit, vagy Sennyei utasítja vissza a bizottságban való részvételt, és akkor ő az alperes nevében követelheti a tanúvallatás felfüggesztését. Legközelebb ősszel, szüret után lehetne folytatni a tanúvallatást, és aki időt nyer, életet nyer.

Ám ha így számított, akkor tévedett. A bizottság tagjai, miután végighallgatták Sennyei István tanúvallomását, amelyet mi a magunk részéről a fejezet végére illesztünk, hogy temetés helyett lakodalmat idézzünk fel az utolsó szakokkal, egyhangúan elfogadták Sennyei jelölését, Sennyei pedig örömmel vállalta a megtisztelő feladatot. Éppen délidőt jelzett a kálvinisták harangja, amikor ez a fontos döntés megszületett, s így nem is figyelt fel arra senki, hogy előkerült Benkovits uram kis fekete kutyája, valamint Gajzágó uram nagy fekete kalapja is előkerült, csak éppen Gajzágó maga nem került elő.

Az erdőnek ugyanis az volt a neve, hogy Szuhányi-erdő, s benne disznók turkáltak, egy egész konda. Jó étvágyal fogyasztották a róka gombát és a csiperkét, amelyből eső után rengeteg volt. A kanásznak, aki vigyázott rájuk, az volt a neve, hogy Rezes Béni, és Misztótfaluról szökött el, ahol teherbe ejtett valami Julcsát vagy Marcsát. Ha Károlyi Sándornak erről tudomása lett volna, bizonyára nem engedte volna, hogy az ő disznóit egy ilyen szennyes életű rongyember őrizze a Szuhányi-erdőben; de hát nem tudott róla.

Gajzágó Dárius viszont arról nem tudott, hogy a disznó a gombától ingerlékenyebbé válik, és egykettőre megvadul. Ezt persze Benkovits kutyuskája sem tudhatta, sőt mintha ő is megháborodott volna a gombaillatú, párás levegőtől: nekirohant egy kismalacnak, és felborzolt szőrrel, vicsorogva megugatta. Rögön ott termett az anyadisznó, s természetét meghazudtoló gyorsasággal kergette a kutyulit. Ám az még így is elfuthatott volna, csak hogy addigra már habzó szájjakkal, csattogó agyarakkal összerőfent az egész konda.

A kanász, Rezes Béni ott állt egészen közel, és látta, hogy ez egy úri kutyus. Gondolta, megmenti, hátha jutalmat kap érte; bár az nem volt egészen világos előtte, az uraságé-e vagy másé. Felkapta a kis fekete jószágot, és rá mordult a disznókra. Azok megismerték a hangját, és vérben forgó szemekkel bár, de megtorpantak, sőt egy-két lépést már hátráltak is. Ha még egy kicsit hátrálnak, mindjárt lesz annyi hely, hogy a kanász közéjük durrantson a karikás ostorral, és akkor szétugrasztja őket.

Ám ebben a pillanatban felbukkant a fák között Gajzágó Dárius, és látta, hogy a tisztás közepén ott áll a kanász, kezében a drágalátos állatkával; mi több, még a disznókat is maga köré gyűjtötte, hogy ő, Gajzágó ne férközhesen a közelébe. S még neki áll följebb! Még van pofája kiabálni, hogy menjen innét a tekintetes úr, meg hogy ne közelítsen, ha kedves az élete!

Gajzágó tajtékzott. Hogy őt egy kanász ijesztgeti! Nem ijed meg ő egy kanásztól, ő még a főispán úrtól sem ijed meg! Csak lépkedett egyre közelebb és közelebb. Kutyát lopsz, és még fenyegetsz is? Majd adok én neked kutyát, megállj csak! Benkovits kutyája pedig, mintha megértette volna, hogy a kanászra haragudni kell, felmordult és arcul harapta Rezes Bénit, illetve belemart a szájába, ahová az régebben csókot kapott Julcsától vagy Marcsától. Most felordított, és az úri szukát nagy ívben elhajította, egyenest a disznók közé. Azok

nekiestek, szétépték, majd egyszerre csak, mintha vezényszót kaptak volna, megfordultak, és Gajzágó Dáriust rohanták meg.

Most már hiába durrogtatott Rezes Béni az ostorral, meg aztán fájt az arca, meg aztán minek jött ide az a seggfej, maga kereste a bajt. Az egész ügyvédből csak a fekete kalap maradt meg; azt a sertések valamilyen oknál fogva nem bántották.

Miután pedig letelt az a kis idő, amelynek során elbeszéltük mindezt, Károlyi Sándornak egyszerre három vagy négy dolog is eszébe jutott. Mindenekelőtt a szabadult ember házassága Jósika Judittal: hogy az bizony a váradi püspök engedélyével kötődött meg, s hogy a váradi püspök ugyanaz a Benkovits, akié a kis fekete kutya volt. S hogy Kalauz Vitold minorita házfőnök végezte az esketést, miután Zsámbár Mátyás atya megüzente Jósika Juditnak, hogy: rossz házasság leszen a halottakkal való házasság, ám Jósika Judit fittyet hányt az intelemre.

Kalauz Vitold ellenben, aki gyóntatóként jól ismerte az asszony indulatos természetét, szintúgy az előző házasság árnyékos oldalát, azt ajánlotta Mostani Pistának, mindjárt a lakodalom után köszörültesse le a kések hegyét. Ha a konyhában a késeknek szép kerek az orruk, akkor hiába hajigálódzik velük a nagyságos asszony: úgy fognak élni kegyelmetek, mint a galambok. Igen ám: de miért beszélt Mátyás atya halottakról, miért nem egy halotról csupán? S hogy van egy mese, amelyben a homokórás Halál ott áll az ágy mellett, s ha a beteg fejénél áll, akkor meggyógyul a beteg, ha viszont a lábánál, akkor meghal.

S ahogy felnézett, egy beesett arcú alakot látott a betegágy ablak felőli végénél, csontos kezében homokórát tartott. Ő volt Köleséri Sámuel, a külföldi egyetemen tanult orvos, aki a szatmári parancsnok jóvoltából mégiscsak megérkezett, és a homokórával a beteg fiúcska pulzusát mérte. Sokféle más műszert is hozott magával, és rosszallóan csóválta fejét a nyelv alatti érvágás gyászos következményei láttán. Károlyi Sándor, akit az orvos az imént a legnagyobb tisztelettel üdvözölt, nyugtalanul figyelte Köleséri mozgását, majd fellélegzett: hiszen betegágy fejrésznél áll, hiszen akkor nincsen semmi baj!

Aztán rádöbbsent, hogy az érvágás miatt a fiúcska még mindig fordítva fekszik az ágyban, és ahol az orvos áll, arrafelé a lába nyújtózkodik.

Báró Sennyei István krasznabélteki lakos, 37 esztendő, vitézlő nagyságos úr vallotta, hogy: én ezt a mostani Károlyi Istvánt elméje fogyatkozásából, tagjai nyomorodásából, erkölcsi hitványodásából kétségkívül megismerem az igazi régi Károlyi Istvánnak lenni; nem annak ellenére, hanem annak jóvoltából, hogy nem hasonlít rá. Hasonlóság nem forog fenn, viszont fennáll a teljes azonosság.

Megálljon kegyelmed: hiszen kegyelmed, mihelyt elmondja vallomását, közben ülhet, a vizsgálóbizottság tagjaként. Nem kegyelmed híresztelte vajon az alperesről, hogy közönséges csaló? Méltóságos bizottság: csalónak lenni állítot-

tam őt, mivel megcsalja önmagát, márpedig az öncsalás közönséges csalás. S nem öncsalásnak tekinthető-e, ha ez a mostani Károlyi István tanúk előtt lemondott az őt megillető osztály- és örökrésről, csak azért, hogy öccsével ingyen élhessen egy fedél alatt? De hát ő mindig is ilyen volt, mindig becsapta magát; azt hitte, nyugodtan éldegélhet, csak át kell engednie másoknak a sajátját.

Üljön hát le kegyelmed; aki a hazáért elveszítette jobb lábát, annak megengedjük, hogy ülve tanúskodjék. Nem azt állította kegyelmed annak idején, mielőtt levágták a lábát Szegeden az ispotályban, hogy a zentai harcon közelről nézte volna, amint egy szpáhi dzsidával mellbe szúrja Károlyi Istvánt? S hogy hallotta kegyelmed, amint Károlyi István felkiált: „jaj nekem, oda-vagyok, meghalok”? S hogy kegyelmed lehetetlennek ítéli a gyógyulást azon dzsida-szúrásból?

Méltóságos bizottság: bármit mondtam is, csak a láz és a fájdalom beszélhetett belőlem, tévedés volt. Magam gyógyulását is lehetetlennek ítélttem akkor, de lám csak, tizenkét évvel később itt ülök, és tanúskodom. Károlyi István sem halt meg, ő is él.

No de Sennyei uram: ha kegyelmed oly közelről figyelte Károlyi István zuhanását, hogyhogy kegyelmedet is le nem kaszabolták vagy rabul nem ejtették a törökök? Méltóságos bizottság: számot kell adnom életem egyik nagy szégyenéről. Én bizony elszaladtam onnét, midőn a törökök vágton vágtak, lőttön lőttek minket; Isten bocsássa meg futásomat, és a világ borítson reá feledést.

Jól mondja kegyelmed, hanem folytassa még jobban: azt árulja már el, hogyan tudott kegyelmed elszaladni, ha a lábát összezúzta egy ágyúgolyó? Méltóságos bizottság: összeszedve bátorságomat, hozzácsapódtam a laurembergi vértesekekhez, és akkor, mikor a nagyvezír derékhada már hanyatt-homlok menekült, lőtték ránk azt az ágyúgolyót, mely a fátumoktól megnyomorításomra volt rendelve. No de Sennyei uram: kiféle-miféle golyó lehetett az a furcsa gömbölyeg, melynek a csata végén szottyant röpködni kedve, midőn az ellenség már futva futott? Mert mi az előző vallomásokból úgy értesültünk, hogy a zentai harcon, 1686. október 15-én a török tüzérség csak egyszer tudta elszűtteni az ágyúkat, a csata elején; s hogy akkor is üres gránátköpenyeket lőtt ki a keresztényekhez átállni készülő tűzmester; s hogy azok is olyan helyre csapódtak be, ahol nem volt felsorakoztatva semmiféle keresztény haderő. Vajon a harcmezőnek mely pontján tartózkodott kegyelmed? Méltóságos bizottság: nem láttam én azt, mi történik; csak résztvevője voltam a harcnak, nézője nem. Amott füttyült a levegőben egy golyóbis, itt koppan a padlón egy faláb; többet nem mondhatok.

Erről nem is akarunk többet hallani; hanem azt árulja el kegyelmed, ki dobta be a Tiszába Károlyi Istvánt: kegyelmed-e vagy valaki más? Mert ha Károlyi István nem halt meg a harcon, úgy a teste sem holttest volt, hanem élő test, mely Szabó Lukács és Arany József kezeiből a Tiszába hajított! S hogy

ők ruhájáról felismerték a testet Károlyi Istvánnak lenni. Méltóságos bizottság: ha felismerték a ruhát, úgy az minden bizonnyal Károlyi Istváné volt, a test pedig, mely a Tiszába hajított, holttest volt; nem Károlyi István holtteste azonban, hanem Nagy Gergelyé, akit úgy becéztünk, hogy Nagy Geci.

Tudniillik Nagy Geci ugyanúgy ott volt a szegedi táborozásban és a zentai harcon, ahogy már Buda visszavívásából is, Károlyi István katonájaként kivette részét; hiába mondogattam Pistának, hogy bocsássa már el szépszerével, mert nem lesz jó vége a sok ruhacserének. De ő nem és nem hallgatott rám; és a zentai harc előtt is, fogadásból-e, tréfából-e vagy miből, úri szép ruháját ráadta Nagy Gecire, sőt lovat is adott alá, kinek az volt a neve, hogy Kerecsen; ha jól vettem észre, most is él még. Ott feszített Károlyi István ruhájában, ott ficáncolt Károlyi István paripáján: mintha még most is látnám. Ott bömbölte, mintha még most is hallanám, teli torokból Károlyi István szavait, hogy: huj, huj, üssük a pogányt, valamíg egy is van szerte a határban! De én lehűtöttem a jó vitézek megcsalt lelkesedését: nem látjátok-e vajon, hogy ez csak egy zsinóros dolmányba bújtatott Nagy Geci? Majd jelentették, hogy arca török szablyától összevissza volt vagdalva, csurom fekete vér volt, ám azért mégis az ő, Nagy Geci arca volt. Akkor megparancsoltam, dobják a Tiszába gyorsan; legyen inkább halak zsákmánya, mint farkasoké; majd magam is megsebesülvén, jobb lábamat elveszítvén, lassú gyógyulásom után kértem: hát az igazi Károlyi Pista hová lett? Felelték: de hiszen kegyelmeddel együtt láttuk őt elhullani! S akkor megértettem, hogy hiába halt meg helyette Nagy Geci; sorsának legalább egy részét így sem kerülhette el az én barátom, Károlyi István.

Tehát kegyelmed, ha jól értettük, azt vallja, hogy: akit a szpáhik Zenta mellett dzsidával mellbe szúrtak, az nem Károlyi István volt, hanem Nagy Geci. Márpedig szavukihető emberek látták az alperesnek, mostani Károlyi Istvánnak a mellkasát, s rajta egy szúrt seb jól kivehető nyomát. Akkor tehát ez a mostani Károlyi István a sebhelyről megismerszik név- és nemzetségbitorló, csaló Nagy Gecinek lenni. Méltóságos bizottság: nem úgy van az, hanem ellenkezőleg. Mert amit a szavukihető emberek láttak, nem szúrás volt, hanem döfés; tanúsítom ugyanis, hogy Károlyi Istvánnak, Buda visszavívása dicső napjaiban, beledöfődött egy kés a mellkasába; nagyjából ugyanott, ahol Nagy Gecit megsúrták dzsidával. Ám ez a szúrás csak utánzata volt a két hónappal korábbi döfésnek.

Hogy az miféle késnek miféle döfése volt? Hát egy olyan kést képzeljen el a méltóságos bizottság, amelyet az én barátom, Károlyi Pista saját kezével saját mellkasába döfött egy beomlott kút mellett, Szent Péter hóstát vízparti szélén (ez körülbelül ott lehetett, ahol a mai Budapesten a Batthyány tér sarkán az Angelika cukrászda üzemel), s ha én véletlenül arra nem járok és vissza nem rántom, bizony belezuhan a kútba; és ha véletlenül nem jön velem Johann Dietz brandenburgi seborvos, és ha ő be nem kötözi a sebet egy forint harminc

dénár fejében, amely pénzt azóta sem térített vissza senki, úgy az én barátom ott vérzett volna el a Duna-parton, a szemem láttára.

S hogy miért is döfte azt a kést a mellkasába? Nem félek a súlyos állítást kimondani, méltóságos bizottság: azért, mert oly nagy bánata volt, hogy meg akart halni; csakhogy akkor én ezt nem tudhattam. Arról, hogy a régi Károlyi István azért akart meghalni, mert felbomlott az eljegyzése Jósika Judittal, akit még az életénél is jobban szeretett, nemrég értesültem, a mostani Károly István és özvegy Konczné Jósika Judit lakodalmán. Az én barátom hallgatag ember volt világeletében: akkor Buda visszavívása közben a bánatáról nem beszélt, most pedig, amikor annyi sok harc után küszöbön áll a békekötés a császár és a szultán között, most azokról a személyekről nem beszél, akik annak idején ezt a nagy bánatot hozták rá.

Akkoriban csak nézője voltam ennek az igaz történetnek, de nem tudván értelmét, nem is láthattam semmit abból, amit néztem. Cselekvő részese voltam, de azok közé tartoztam, akikről az evangélium azt mondja, hogy nem tudják, mit cselekszenek. De most egy szerencsés véletlen hozzásegített ennek tudásához is.

Mert oly nagy lakodalom volt ez, Diószegen és Felső-Homoródon, hogy hetedhét országra szólt, már amennyiben a szomszédos falvakat megszámláljuk egy-egy országnak. Csudálatos dolgok fordultak ott elő: volt az asztalon egy nagy tál kakaskukorékolás, egy fazék szekérszörgés meg egy szakajtóra való frissen sült kemencenyögés; azonkívül Petrőczy Dániel uram dülledt szemű paripájának, a Nyihorának emberi lábujjakat formázó vaspapucs volt erősítve mind a négy patájára. Továbbá jelen volt Kabai Máté s még néhány jókedvű kuruc haramia, már akik el tudtak szaladni a Nagybánya melletti büntetőexpedíció elől; csakhogy Kabai uram váltig állította, ő nem is Máté, hanem iker-testvére, Márton, s hogy Kabai Máté volt az, akit Sárospatak mellett megfogtak. Szerencsétlen Kabai Máté Kassán ül vasra verve; mindennap teleír töredelmes vallomással egy nagy árkus papiroost, azt mindennap kiviszik, majd visszahozzák, és a szeme láttára összetépik.

Nyomorult Kabai Máté Kassán ül vasra verve; mi bezzeg itt ülünk Diószegen. Eszünk, iszunk, vígan vagyunk; és aki a főtt borjúszemekről egy hajtásra le tudja inni a jó karcos éradonyi bort, az köpje a borjúszemet a padmaly felé, majd én hátrakötött kézzel, nagyra tátott pófával elkapom azt! Merthogy ott voltak a lakodalomban sok más híres ember mellett a nagyidai cigányok is; s hogy ők mennyi mókát űztek maguktól, de még inkább milyen tréfáknak váltak céltábláivá, arról három napig is eltanúskodhatnék, most azonban arról tanúskodom, hogy az ő mostani vigasságuk miképpen segített hozzá az én barátom régi nagy szomorúságához. Mert amikor a menyasszony rájuk rivallt: na, ti híresek, ti muzsikáltatok szét az előző uramnak a fejét; akkor Juhgége, Csucsuj és Nyeszegi máris rázendítettek. És vajon ennek a mostani, vadonatúj uramnak is muzsikaszótól fog szétrepedni a feje?! Ugyanekkor Csóri vajda le-

kapta süvegét, és még ebben a pillanatban kipottyant vagy a süveg béléséből, vagy a cimbalom húrjai közül egy dió. Megálljatok csak! Adjátok ide azt a diót! Úgy hallottam, hogy ilyen dióban van elrejtve a boszorkányok zászlaja!

És valóban: a dió belsejéből előkerült egy zászlóféleség. Teleírt pacsetes papiros volt, apróra összehajtogatva, csupa ákombákom és pecsét, és köztük a nevem: Sennyei! Felhördülök, és felugrom (amennyire, nyomorék lévén, tudok ugrani): hát az egyik cigány, szőrös Nyúlláb tüsszent egy nagyot, s az orrából húz elő egy hasonlóképp teleírt papírlapot. Egy kicsit hátrább Süsü, aki címer- és pecsétvéseiről híres, egy harmadik papirost hamisít nagy igyekezettel, csak úgy nyomkodja rá a pecsétet, rajzolja egyik betűt a másik után! És amint a nagy melegben a vendégek izzadoztak, bizony még a verejték is telefirkált hárttyák formájában hámlott le a bőrükről.

Méltóságos bizottság: ekkor kibukdácsoltam az udvarra, s látnom kellett, hogy a vendégek a bodzabokrok tövében, tisztességgel szólva, fossák a szót; és nem ám lósóskával tisztogatják magukat, még csak nem is körömfűvel vagy lapulevéllal, hanem szép fehér papírlapokkal, amelyek teleíródnak a használatból. Mondták nekem, hogy: mit mereszti a szemét kegyelmed? Csak ne csodálkozzék! Ezt a sok finom papirost egy kalmártól vásároltuk, hogy a jókedvű násznépnek még jobb kedve legyen! De bizony csodálkoztam, s ahogy a csodálkozástól felfordult a gyomrom, látom, hogy magam is teleírt papírlapokat öklendezem az udvar szegletébe.

Még szerencse, hogy volt egy ember, aki el tudta olvasni ezt a sok érthetetlen írást; ez az ember csupa olyan dolgot tudott, amit mi nem. Az neki a neve, hogy Marsigli Alajos, egy fiatal szolgálával van együtt, aki azonban testi-lelki jóbarátjának látszik inkább, és a kelet-magyarországi hévizek gyógyhatását vizsgálja hivatalos megbízásból, valamint az Erdély területén fennmaradt római régiségeket; azonkívül fogathajtó és kocsiversenyző is volt, ám egyszer, miután egyik lova fejére apró tükröket erősített, és ettől az ellenfél paripái megvadultak, bosszúból, mint ő mondogatja, „letörték a derekát”, és azóta úgy tartja magát, mintha púpos volna, pedig nem is púpos. Ez a rendkívüli ember kibontotta a boszorkányok zászlaját, belenézett, és máris megállapította, hogy: egy római fabulának vagy románhistoriának vagy más néven regénynek egyik lapját lobogtatja kezében.

Megzavarodva mondtam Aloysio Marsiglinek: tekintetes uram, nekem igaz jóakaróm! Én csak egy regényről bírok tudomással, ez pediglen Kártigám szépséges török fogolykisasszony igaz története, de azt is csupán Katica húgom ismeri, kit betegsége miatt nem hozhattam ide a lakodalomba. Felelte Marsigli: kegyelmed nem ismerhet más regényt, mint ezt az egyet, a Kártigámról szólót; és akkor a kellemes arcú, fiatal szolga szívből jövőt sóhajtott, Marsigli pedig nem átalotta mindannyiunk szeme láttára szájon csókolni. Vagy nincs is más regény az egész világon, csak ez az egy; vagy pedig végtelen sok regény van akár megírt, akár megíratlan vagy íródó vagy írandó állapotban, de mi ennek

az egynek vagyunk szereplői, tehát ahány regényt elolvasunk, vagy olvasatlanul hagyunk, az mind a mi regényünkbe szőtt idézet.

Méltóságos bizottság: én ebből már egy szót sem értettem, de nem is voltam rá kíváncsi. Azt árulja már el kegyelmed, mit írnak rólam! Ki vagyok én ezen a boszorkányzászlón? Felelte Marsigli: kegyelmed, ahogy olvasom ezt a német írást, már nem Sennyei István, hanem Sennyei Pongrác. Ejnye, itt valami tévedés lesz; hiszen Sennyei Pongrác a dédapám volt, én pedig én vagyok. Adjon csak egy tollat kegyelmed, hogy kijavíthassam! Bátran javítgass, pajtás, mondja Marsigli, miközben cirógatja ifjú szolgája kipirult arcát; hanem így soha nem jutunk a végére! Akkor vettem csak észre, hogy azt írom le a tollal: Sennyei Pongrác. S hogy azt akartam leírni: Károlyi István, s helyette azt írom le: Kaczajfellegfaluszeghy Teofil. Mondta Marsigli, hogy ennyire hosszú név nem felel meg a szerző szándékainak, tehát legyen inkább Kaczajfalussy vagy még inkább Kaczajffy; Sennyei pedig lehetne Mennyei.

Hogy pontos legyek, nyolc lapot sikerült Kártigám igaz történetéből összegyűjtenünk; a kilencedikkel és a tizedikkel a szakácsné fogta a Vörös Gyurka nevű mázatlan fazék fülét, amelyben forró cserbenhagyást hozott be (így nevezték a zöldséges libalevest, amelyben az a szárnyas főtt, akinek tollaival eszünköltek a javításokat a töredékes kéziratban; a rákövetkező bagolyhuhogás viszont egyfajta zsíros-mézes gombóc volt). Ez a részlet Kaczajffy és Mennyei kalandjairól szól, s ebből végre megtudtam, vagy inkább Marsigli kiolvasta nekem a német írásból, hogy: ki vagyok én és mi történt velem? Vagy inkább: ki voltam egykor, s mi volt az én mellékes történetem, miközben a főszereplők főcselekménye zajlott?

Kaczajffy és Mennyei, két ifjú magyar dalia részt vesz Buda visszavívásában tizenkét évvel ezelőtt, 1686 őszén, amely azonban sokkal régebbinek érződik, mint Nagy Sándor vagy Julius Caesar kora. Sok összecsapásban forgolódnak, sokféleképpen kitüntetik magukat. Kaczajffy szerelmes Jósika Juditba (ez a név áthúzva) tehát szerelmes Jónoki Judit könnyű és tüzes vérű úri kisasszonyba, aki egy cigányasszonytól megtanult, nevéhez illő módon, kártyából, zsarát-nokból, szalmaszálakból, szappanos vízből jövődőt mondani; és azt a jövőt olvasta ki az egyik szappanbuborékból, hogy vagy ifjúkorában lesz boldog és öregségére boldogtalan, vagy pedig fordítva, olyan ember lesz az első férje, akit nem szeret.

Mennyei megismerkedik egy Joachim Tietz nevű brandenburgi felcserrel, akinek van egy varázsamulettje, amellyel rövid időre fel lehet támasztani a halottakat. A felcser nem bízik saját bajtársaiban, inkább Mennyeitől kér segítséget a veszedelmes művelethez. Mennyei azzal a feltétellel mond igent, hogy barátját, Kaczajffyt is avassák be a titokba, s a kockázat arányában osztozzanak a hasznon; ebbe Tietz bele is egyezik.

A Fehérvári-kapunál zajlott egyik roham után, amikor néhány órányi pihenő van rendelve, a három cinkostárs többnaposnak látszó női holttestre

bukkant a Gellérthegy lábánál, a nádasban; rejtély, hogyan kerülhetett oda. Tietz úgy véli, ez a nő valamelyik előkelő töröknek lehetett vagy a felesége, vagy a szolgálója, tehát jó lenne megkérdezni tőle, hová rejtették a kincseket. És hogy: milyen a túlvilág, mert arra is kíváncsiak lennénk! Azzal óvatosan becsúsztatja a félig tátott szájba, a nyelv alá a hűvös amulettet.

Mire a holttest, minden várakozás ellenére, megmozdul, de nem egészen úgy, ahogyan szerette volna Tietz, hanem erősen összeharapja fogait; félő, hogy a felcser két ujjá ottmarad a szájában a varázsamulettel együtt. Kaczajffy azonban elkéri Mennyeitől a vadászkését, azzal szétfeszíti a holttest fogsorát. Ekkor a holttest feltérdepel, és azt kiáltja, hogy: van őneki egy kislánya, Kártigám nevezetű, aki odabent rekedt a várban, ott rejtőzik a majmos házban a pincében egy sarokban: mentsétek meg őt, Kártigámot, és akkor a kincseket is meglelitek, meg azt is megtudjátok, milyen a túlvilág! Majd egy szempillantás alatt a szó szoros értelmében felbomlik: csontfehér papírlapokra esik szét, amelyekre oly sűrűn tapadnak a mindenfelé milliószámra szállongó legyek, mintha egy óriási elbeszélésből kiszakadt betűk volnának, amelyek most új értelemre találva ismét összekapcsolódnak. Legalábbis ezt olvasta le Marsigli úr az utolsó előtti kéziratlapról, miközben vigasztalóan simogatta lehorgasztott fejű szolgálója arcát. Valamiért szomorúnak látszott ez a fiatal szolgáló, pedig Marsigli mondta, hogy mindez csak papíron létezik, és a papír türelmes. Bár azt is hozzátette, hogy: a papír türelme végtelenül megszegyenítő. S ha Joachim Tietz (vagy a valóságban: Johann Dietz) bal kezének elharapott ujjait nézzük, látszik, hogy a papír nem is mindig türelmes.

Egy bizonyos idő múlva, Buda visszavívásának dicső napját követően két magyar vitéz óvakodik be a kifosztott és leégett majmos ház kapujának tátongó helyén; a kapubélet fölötti majomfaragvány, amelyről a ház a nevét kapta, megmaradt ugyan, de be volt mázolva vérrel, mintha egy öldöklő angolnak próbált volna jelet hagyni valaki. A két magyar vitéz lemegy a pincébe, ahol gyilkosság, fosztogatás, rombolás nyomain kívül egy halom kéziratlapra bukkannak: mintha ugyanannak a történetnek az elejét látnák maguk előtt, amelynek végét maguk mögött hagyták a Gellérthegy lábánál, a nádasban. Elolvasni mindenesetre nem tudták, részint, mert sötét volt, részint, mert siettek, részint, mert az írás németül volt.

Kaczajffy előhúzza Mennyei vadászkését, amely még mindig nála van, azzal hajtogatja szét a lapokat, és íme, a kéziratból kibújik, mintha édesanyja öléből bújna elő, egy hat-nyolcéves lányka: ő Kártigám, őt kell megmenteni; legalábbis ezen a kéziratlapon. Ugyanis Marsigli úr mutatott egy másik lapot: azon tizenkilenc éves viruló hajadon volt, Krisztina nevű, keresztény vallású, mégis ugyanaz a szereplő. Ennek láttán az ifjú szolgáló szeméből kiperdült egy könnycsepp, majd még egy, majd oly keservesen felzokogott, hogy a másik lábamat is örömmest odaadtam volna, ha megvigasztalhatom. Marsigli úr azonban

szokva lehetett az érzelmek túlradásához, mert ügyet sem vetett rá, s körülötünk ez idő alatt folyt a vidám lakmározás, kavargott a fergeteges tánc.

Kaczajffy mármost így szól az utolsó lakodalmas kéziratlapon: megmentem Kártigámot, ahogy igaz történetének igazsága megköveteli! Közös rabnőnk, tehát kifizetlek érte, mondja Mennyeinek, bár itt már az van írva, hogy Mosolyffy; Kaczajffy és Mosolyffy. Magamhoz váltom, felszabadítom és megkereszteltetem; azt a nevet nyeri majd a szent keresztségben, hogy Krisztina. Van Pozsonyban a klarisszáknál egy felszentelt apáca testvérnéném, ő majd segít; majd a klarisszák felnevelik az én Krisztinámat, és tíz vagy tizenkét év múlva, mikor majd viruló hajadonná serdül, majd kihozom a klastromból, és atyám engedelmével, ha még majd él, amit adjon az Isten, Krisztinát majd feleségül veszem. Szerelmes Krisztikém, gyöngyöm és gyémántom!

Ártatlan hóbort volt ez, gyöngéd ingerkedés: Jónoki Jolán (áthúzva: Judit) mégis tudomást szerez róla, és visszaküldi Kaczajffy gyűrűjét. Vagy ezt is babszemből, szalmaszálból, szappanbuborékból hüvelyezte ki, vagy megidézte hús-vér valójában Kaczajffy barátját, Mosolyffyt és kivallatta Kártigám, valamint a nádasban talált kézirat felől. Marsigli úr legalábbis azt olvasta, hogy Mosolyffynak egy éjszakára nyoma vész, és vele együtt Kártigám is eltűnik; majd előkerül Mosolyffy, Kártigám nélkül, ám kezében a visszaküldött jegygyűrűvel, amelyet sajnálkozó mosollyal nyújt át Kaczajffynak a hősieen visszavívott Buda örömmámortól imbolygó üszkös romjain. Kaczajffy ekkor félrehúzódik, és Mosolyffy vadászkését, amely még mindig nála van, beledöfi a mellkasába. Csakhogy a jóbarát Mosolyffy, aki Joachim Tietz felcser társaságában véletlenül arra jár, megmenti a boldogtalant, sőt részben az élnivágyást is újjáéleszti fásult szíve mélyén. Ezt olvasta Marsigli úr.

Továbbá még az utolsó lap alapján azt, hogy a részvétünket érdemlő Mosolyffy jobb lábát Zentánál találta el az az ágyú, amelyet még Buda visszavívásakor lőtt ki az utolsó török ágyúból az utolsó török tüzér. Ez a tüzér pedig belegyömöszölte az ágyúcsőbe az összes puskaport, amiye még volt, s így lőtt egy akkorát, mintha a löportorony robbant volna fel; az ágyúgolyó pedig, legalábbis Kártigám történetében, hétszer megkerülte a földet, mindannyiszor hét napig. Így érthető, hogy mire Zenta mellett fáradt süvítéssel becsapódott Mosolyffy térdébe, addigra Kaczajffynak begyógyult önkezeléssel ejtett sebe. Kaczajffy halála szántan felpattant paripájára, kinek az a neve, hogy Szerecsen (áthúzva: Kerecsen), és itt ér véget a lakodalmas kéziratredék.

És alighogy vége lett, máris asszonyi sivalkodás, átok, szitok, ünneprontás hallatszott; és még ez is a tanúvallomáshoz tartozik, méltóságos bizottság. Jött a misztótfalusi kasznárné, maga után vonszolva egy pirosra pofozott arcú, zirlált hajú, kisírt szemű leányt. Hogy az ő leányát valaki teherbe ejtette; s hogy ez a valaki nem egyéb, mint Marsigli úr fiatal szolgája, aki Misztótfalun, ahol gazdája egy kénes forrás minéműségét vizsgálta, éjszakánként az én leányomnak vizsgálta meg a minéműségét; mert magam is akárhányszor láttam, hogy

közös pokróc alatt, együtt alusznak a szalmán összebújva. Kérdeztem, ki volt: mondta, hogy ő volt. Hát most egyék meg, amit főztek, ha már úgylis lakodalom van; zsák a foltjával, fokos a nyelével illeszkedjék össze!

Akkor aztán csend lett egy pillanatig, csak Marsigli úr fiatal szolgájának zokogása hallatszott. Annyira megrendítette őt Kártigám története, hogy meg sem hallotta a súlyos vádat. De Marsigli úr meghallotta, elmosolyodott, és azt mondta, hogy: jóasszony, itt valami tévedés lesz; a kend leánya nem az én szolgámtól van áldott állapotban, hanem valaki mástól. Az asszony: és ezt mivel bizonyítja uraságod? A leány: száz tanút is hozok, ha kell, hogy együtt háltunk a szalmán! Mire Marsigli úr ismét elmosolyodott, és még púposabbnak látszott, mint eddig, amint lehajolt fiatal szolgájához; talpra segítette, majd egy erőteljes mozdulattal széthúzta köntösét és az ingfodrokat.

Akkor pedig, méltóságos bizottság, olyan emléket pillantottunk meg, miiket a római költészet narancshoz és citromhoz, a Szentírás viszont liliomok közt legelésző zergepárhoz hasonlít. A kasznárné leánya megszégyenülten lehajtotta fejét, és bevallotta, hogy ibolyát szedett az erdőszélen a gémeskút mellett, amikor az egyik fa mögül kiugrott az a kanász, akit úgy hívnak, hogy Rezes Béni, és elkapta a haját, és addig verte a fejét a kútághoz, míg végül már, csinálhatott velem, amit akar, mindegy volt.

A fiatal szolgálta, vagy inkább útitársnő bal melle alatt pedig volt egy borsószem nagyságú, sötét anyajegy. Ezt az anyajegyét Marsigli úr szépen, olvashatóan (igaz ugyan, hogy németül) ráírta az egyik lakodalmas kéziratlap margójára, ott, ahol Kártigám külsejéről esik szó. Azt bizony semmiféle keresztvíz le nem mossa, sem a hősnő névváltoztatása nem teszi semmivé. Még mindig csend volt, és a lakodalmas nép meghatódva bámulta Kártigámot. Méltóságos bizottság: magam is világosan éreztem, hogy nemhiába vesztettem jobb lábamat, nemhiába váltam hurkanyelésben gyönyörködő faluvégi Epikurosszá, ha Mosolyffyként egyike lehettem a Kártigámról szóló igaz történet szereplőinek. S még annyit mondhatok: hányattatásokból tunyaságba fordult életem során sok leányt és asszonyt láttam levetkőzve vagy fel nem öltözötten, ám egy regényhősnő pőreségéhez egyikük sem fogható. A szégyenében könnyező, kebleit ügyetlenül takargató regényhősnő megalkotja maga körül a valóságot, nem pedig oktanulul vergődik benne, mint a misztótfalusi kasznárné leánya a gémeskút mellett; s miközben megalkotja, egy különös és igencsak bonyolódott ügy felgombolyítása révén el is renkezi.

Meghatódva és kiábrándultan vetettünk egy utolsó pillantást regénybeli tökéletesebb önmagunkra, mi, petyhüdő testű, gőzölgő fejű, asztal széléről bortócsát hörpölő, ujjainkról a bélfodor kisütött zsírját nyalogató madárijesztők; most már tudtam, hogy mi volt az én barátom egykori bánata, s miért én voltam annak legfőbb okozója. S hogy miközben elhörpöltük és elkönnyököltük egész nyomorult életünket, észrevétlenül minden jóra fordult.

Marsigli úr pedig, mintha színházi előadásnak vetne véget, visszatakarta Kártigám kebleit, és azt mondta, hogy: most már egyszer- s mindenkorra béke lesz. Vége az évszázadnak, vége a harci lelkesedésnek, vége a sok regiment katonának, vége a bátorságnak és a pénznek. Sem a szultán, sem a császár nem akar hadakozni tovább; egyik is, másik is megelégszik azzal, ami jutott és maradt neki. Van nekem egy bátyám, az a neve, hogy Luigi Marsigli; hadmérnök és térképész, de még törökül is beszél, majd ő békességet szerez. A felséges császárnak az volt a kívánsága, hogy Bécsben kezdődjenek a béketárgyalások, ám a fényes Porta megítélése szerint ez a török félre nézve megalázó lenne; viszont a Porta javaslatát, hogy Belgrád legyen a béketárgyalások színhelye, Bécsben éppily határozottan elutasították. Az én bátyám ezek után azt ajánlotta, hogy Debrecenben találkozzanak a szembenálló hatalmak megbízottai, mert ez a város egyik birodalom fennhatósága alá sem tartozott, viszont mindkettőnek adót fizetett; és ha majd hosszú tárgyalások után béke hirdettetik, akkor majd kiszabadulnak a rabok és a foglyok, hazatérhetnek a bujdosók, felépülnek a lerombolt városok, és benépesülnek a pusztaságok. Akkor majd lesz barátság és lesz kegyelem. Ezt jövendölte Marsigli úr.

És hát, méltóságos bizottság, milyen szép is lenne, ha itt végződne a szépséges török fogolykisasszony, Kártigám regénye; de csak a háborúk és a tanúvallomások érnek véget, mert a regénynek, ha valóban egyetlen regény van a kerek világon, soha nem szakad vége. Az én tanúvallomásom hadd végződjék azzal a beismeréssel, hogy a misztótfalusi kasznárné rég mosdott leányát nem a kanász fattyasította meg az erdőszélen a gémeskút mellett, hívják őt Rezes Béninek vagy bárki másnak, hanem a végenincs regénynek az a mellékszereplője, aki azzal a nem hétköznapi névvel büszkélkedhetik, hogy Mosolyffy.

